

สภาพทั่วไปของพื้นที่ศึกษา

การศึกษาสภาพทั่วไปของเขตสัมพันธวงศ์ เป็นพื้นฐานในการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อเสนอแนะแนวทางการใช้ที่ดินลำดับต่อไป ในบทที่ 3 นี้ ได้ศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของเขตสัมพันธวงศ์ที่เกี่ยวข้องกับการขยายตัวของกิจกรรมการค้า รวมไปถึงข้อมูลพื้นฐานของเขตสัมพันธวงศ์ในด้านกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม ดังนี้

3.1 ประวัติความเป็นมา

เขตสัมพันธวงศ์เป็นพื้นที่การค้าที่สำคัญมาตั้งแต่แรกเริ่มกรุงรัตนโกสินทร์ เนื่องจากพื้นที่มีชุมชนชาวจีนตั้งรกรากอยู่ จึงทำให้เกิดแหล่งค้าขายสำคัญขึ้นในบริเวณนี้ สภาพกิจกรรมภายในพื้นที่มีวิวัฒนาการมาเป็นลำดับการพัฒนาพื้นที่เมืองของกรุงรัตนโกสินทร์ โดยอาศัยการแบ่งช่วงการพัฒนาตามรายงานการวิจัยเรื่อง ประวัติความเป็นมาและการขยายตัวการค้าของชาวจีนในกรุงเทพมหานคร ระหว่าง พ.ศ.2398-2475 สามารถแบ่งช่วงสมัยออกได้เป็น

1. สมัยรัชกาลที่ 1-3 (พ.ศ. 2325- พ.ศ. 2394) สมัยผูกขาดการค้า
2. สมัยรัชกาลที่ 4-6 (พ.ศ. 2394 – พ.ศ. 2468) หลังสนธิสัญญาเบาริง
3. สมัยรัชกาลที่ 7-9 (พ.ศ.2468 – ปัจจุบัน)

3.1.1 สมัยรัชกาลที่ 1-3 (พ.ศ. 2325- พ.ศ. 2394) สมัยผูกขาดการค้า

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชปราบดาภิเษกเป็นปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรี เมื่อ พ.ศ. 2325 ได้โปรดให้ย้ายราชธานีจากกรุงธนบุรีมาอยู่ทางปากตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยาตรงข้ามกับราชธานีเดิม จึงโปรดให้ชาวจีนซึ่งส่วนใหญ่เป็นพวกแต้จิ๋วที่ตั้งหลักแหล่งอยู่บริเวณท่าเตียนและบริเวณใกล้เคียงตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรี ไปอยู่นอกเขตกำแพงพระนครด้านตะวันตกเฉียงใต้ตั้งข้อความในพงศาวดารว่า

“พระราชวังใหม่ตั้งในที่ซึ่งพระยาราชานครศรี และพวกจีนอาศัยตั้งบ้านเรือนอยู่แต่ก่อนโปรดให้พระยาราชานครศรีและพวกจีนไปตั้งบ้านเรือนอยู่ที่สวน ตั้งแต่คลองวัดสามปลื้มไปจนถึงคลองวัดสามเพ็ง”¹

¹ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1, (พระนคร: องค์การค้าของคุรุสภา, 2503), หน้า 13

การที่โปรดให้ย้ายชุมชนชาวจีนไปอยู่แหล่งใหม่นอกเขตพระนครด้านใต้ ระหว่างคลองวัดสามปลื้ม (วัดจักรวรรดิราชาวาส) ถึงคลองวัดสามเพ็ง (วัดปทุมคงคา) นับว่าเป็นการคาดคะเนที่ดีในการขยายเขตชุมชนใหญ่ และการวางรากฐานทางเศรษฐกิจ เพราะพื้นที่ที่อยู่ริมฝั่งแม่น้ำมีท่าจอดเรือสำเภาได้มากและเป็นแหล่งที่มีพื้นที่กว้างขวางยังไม่ได้มีการใช้ประโยชน์อีกด้วย อีกทั้งยังเป็นนโยบายของทางการไทยในการควบคุมชาวต่างชาติให้ตั้งชุมชนอยู่เรียงรายนอกเขตกำแพงพระนคร เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดภัยอันตรายจากทางเมืองได้ง่าย ซึ่งเป็นสิ่งที่ปฏิบัติกันมาตั้งแต่สมัยอยุธยาแล้ว

ดังนั้น ลำเพ็งจึงก่อตัวเกิดขึ้นเป็นชุมชนชาวจีนแห่งแรกสมัยรัตนโกสินทร์นับตั้งแต่สถาปนากรุงเทพมหานครเป็นราชธานี (คำว่าสามเพ็ง กาญจนาคพันธ์ได้ให้ข้อสันนิษฐานไว้ว่า อาจจะมาจกมีคนชื่อเพ็ง 3 คน อยู่ในบริเวณนี้หรือในหนังสือเล่าเรื่องเก่าของไทยของสมพงษ์ เกรียงไกรเพชร ได้สันนิษฐานว่าเป็นเพราะบริเวณสามเพ็งเป็นที่สวนมีคลองขวางทั้ง 2 คลอง คือ คลองเหนือวัดสามเพ็งกับคลองวัดสามปลื้ม ทำให้พื้นที่แบ่งออกเป็น 3 ตอน หรือ 3 แผ่น ซึ่งคนจีนเรียกเพี้ยนเป็นสามเพ็ง)

ชุมชนชาวจีนได้ขยายออกไปทุกทิศทางตามจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้นและตามความจำเป็นของการค้า กล่าวคือ ทางเหนือมาถึงสะพานหันริมคลองรอบกรุงทางตะวันตกไปจนถึงแม่น้ำ ทางตะวันออกขยายออกไปไม่มากนัก อาจเพราะอยู่ลึกเข้าไปจากท่าน้ำมาก และมีสภาพเป็นทุ่งนาไม่เหมาะกับการประกอบอาชีพ ผิดกับทางใต้ซึ่งชุมชนจะขยายลงมาเรื่อยๆ จนถึงบ้านทวาย

สภาพพื้นที่ภายในเขตชุมชนชาวจีนจากประตูเมืองริมคลองรอบกรุงที่ชื่อว่าประตูสะพานหันจีนเรียกซำเพ็งเซียมิ่ง² เป็นประตูที่มีคนผ่านเข้าออกมากที่สุด (ประตูที่มีคนผ่านเข้าออกรองลงไปคือประตูสามยอดและประตูบางลำภู) ได้ชื่อว่าสะพานหันเพราะมีสะพานไม้ทอดข้ามคลองสามารถกระดกหรือหันได้เพื่อความสะดวกแก่เรือแพที่ผ่านเข้าออก กล่าวกันว่ามีมาตั้งแต่แรกสร้างกรุง แต่เนื่องจากเป็นสะพานไม้จึงชำรุดหักพัง พระยาราชเสนาเจ้าเมืองพุทไธมาศซึ่งเข้ามารับราชการในกรุงเทพฯ และมีเคหะสถานอยู่ในบริเวณนี้จึงได้ซ่อมขึ้นใหม่ ต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยฯ ใช้สะพานไม้พาดตรงๆ จนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ได้สร้างขึ้นใหม่เป็นสะพานโครงเหล็ก

² กาญจนาคพันธ์ "สามเพ็ง", วารสารเมืองโบราณ อ่างถึงใน เกียรติ จิระกุล และคนอื่นๆ, ตลาดในกรุงเทพฯ การขยายตัวและพัฒนาการ (กรุงเทพฯ : ฝ่ายวิจัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เนื่องในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี, 2525), หน้า 10

มีร้านขายของทำเป็นห้องๆ อยู่ทั้ง 2 ฝากของสะพาน คล้ายกับสะพานริอัลโตที่นครวานิช (Rialto of Venice) และสะพานปองเตเวดีโอ ที่นครฟลอเรนซ์ อิตาลี³ ให้ประโยชน์สืบต่อมาก็อีกหลายสิบปีจากประตูสะพานหันตัดเป็นแนวทางตรงออกไปเรื่อยๆ วัฒนธรรมตรงกลางเป็นถนน มีบ้านร้านโรงเรือนทั้ง 2 ฝาก ส่วนมากอยู่ทางฝั่งขวา มีตรอกหรือซอยลงไปทำน้ำ ซึ่งเป็นท่าจอดสำเภา

ภาพประกอบที่ 3-1 บริเวณสะพานหันในยุครัตนโกสินทร์ตอนต้น

อาคารโรงร้านต่างๆ สร้างตามแบบสถาปัตยกรรมจีน มีลักษณะคล้ายเมืองจินภาคใต้ ปลุกชิดกันอย่างแออัด ทั้งนี้เพราะเป็นย่านการค้าที่ดินมีราคาแพง เจ้าของที่ดินจึงต้องหาทางใช้ประโยชน์จากพื้นที่ให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ในเขตสามเพ็ญนอกจากอาคารและร้านโรงค้าแล้ว ยังมีอาคารอื่นๆ เช่น สำนักงานทนายความเพราะมีคดีวิวาทเรื่องการค้ากันอยู่เสมอ โรงรับจำนำและห้างประกันสินค้า (สมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ) กิจกรรมนี้ได้พัฒนาขึ้นเป็นระบบธนาคารและห้างประกันภัย) รวมทั้งยังมีศาลเจ้าต่างๆ ปะปนอยู่ทั่วไปกับวัดในพุทธศาสนา นิคมายมหายาน ซึ่งเป็นที่นับถือของชาวจีน เช่น ศาลเจ้าแม่ทับทิม ศาลเจ้าเหียวซือกัง ศาลเจ้าปุนเต้ากั๊ง

³ ประวิทย์ พันธุวิโรจน์, *เสน่ห์เมืองจิว ท่าเลม้งกร*, (สำนักงานเขตสัมพันธวงศ์, 2545)

แผนที่ที่ 3-1 แผนที่เขตสัมพันธวงศ์
สมัยกรุงรัตนโกสินทร์

สัญลักษณ์

ขอบเขต

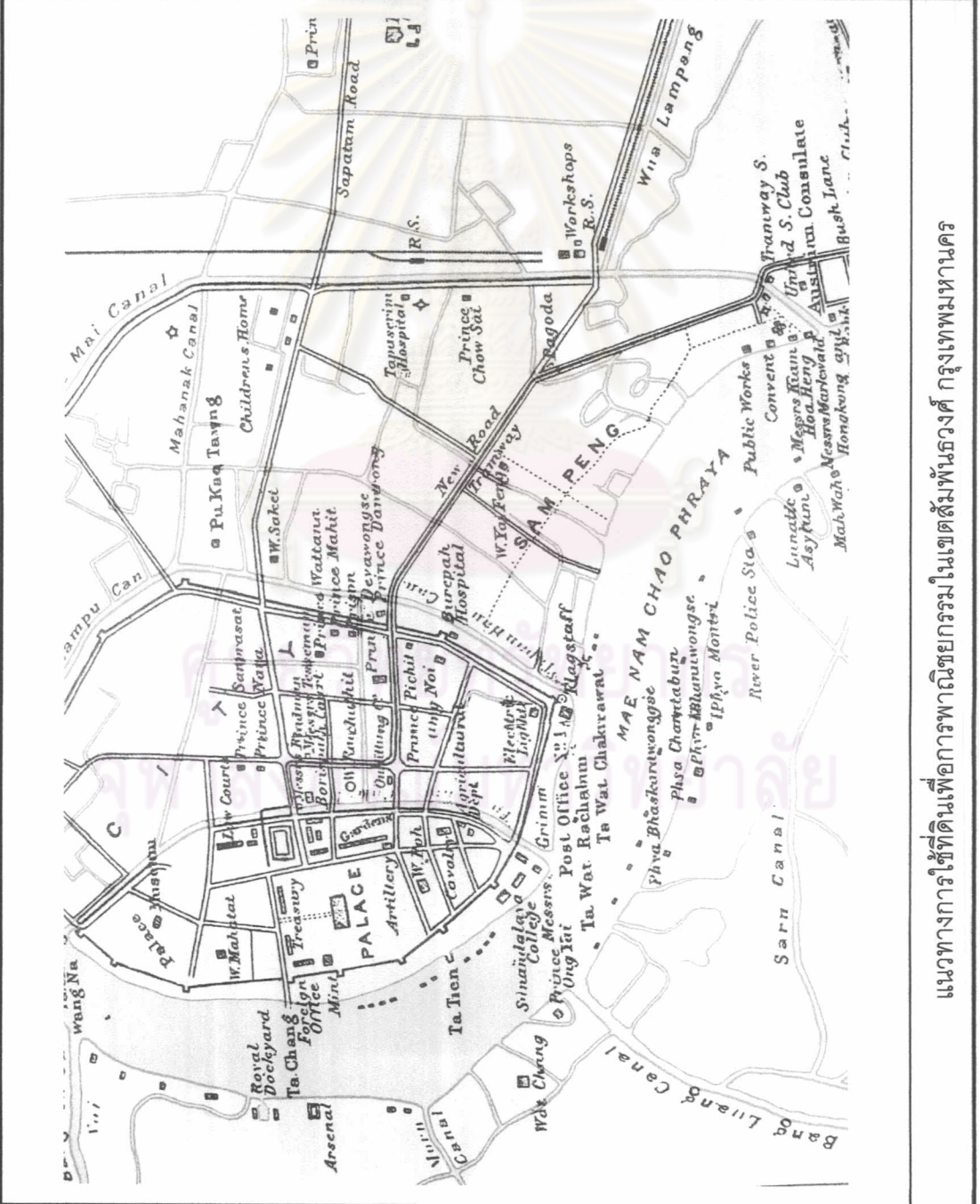
ถนน

บริเวณลำน้ำ

นางสาวพิชญ์ศรันต์ สุปิน 4574132025
ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ที่มา : กรมแผนที่ทหาร

มาตราส่วน

แนวทางการใช้ที่ดินเพื่อการพาณิชย์กรรมในเขตสัมพันธวงศ์ กรุงเทพมหานคร

ศาลเจ้าตันไทร วัดเล่งเน่ยยี่ (วัดมังกรกมลาวาส) ฯลฯ ในภายหลังจึงมีโบสถ์ในศาสนาคริสต์ เช่น วัดกะละหว่า (Calvaire) และที่ขาดไม่ได้คือแหล่งบันเทิงต่างๆ เช่น โรงจิว โรงน้ำชา โรงฝิ่น โรงปอน โรงหวย เหลา และโรงโคมเขียว

การควบคุมชาวจีน ชาวจีนในสามเพ็งส่วนใหญ่เป็นพวกฮกเกี้ยนและแต้จิ๋ว มีจำนวนเพิ่มขึ้นทุกปี ประมาณ 3-4 หมื่นคนในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น มีทั้งลูกจีนที่เกิดในไทยและคนจีนที่อพยพเข้ามาอยู่ใหม่อันเนื่องมาจากกิตติศัพท์ที่ว่าเมืองไทยอุดมสมบูรณ์สามารถประกอบอาชีพสร้างฐานะได้โดยง่าย ตั้งแต่แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ จะมีชาวจีนเดินทางเข้ามามาก โดยอาศัย “เก้าเก้” ในเมืองไทยเป็นผู้ออกทุนเดินทางให้ พวกนี้ต้องทำงานให้เปล่าแก่เก้าเก้ชดใช้ค่าเดินทางชั่วระยะเวลาหนึ่ง จึงจะมีอิสระประกอบอาชีพของตนเอง เช่น เป็นกุลีรับจ้างหรือค้าขายเล็กๆ น้อยๆ ก่อนในระยะแรก แต่ด้วยความขยันขันแข็งและการเกื้อกูลในกลุ่มชาวจีนด้วยตนเอง ชาวจีนบางส่วนสามารถสร้างฐานะได้รับการยกย่องเป็น “เจ้าสัว” ขยายกิจการค้าใหญ่โตเป็นเจ้าของกิจการค้าสำเภามีห้างร้าน โรงสีข้าว โรงเลื่อยจักร โรงทำน้ำตาลทราย หรือเป็นเจ้าของภาชนะนายอากร อาชีพเหล่านี้มีส่วนช่วยผลักดันให้ชุมชนขยายลงไปตามแนวแม่น้ำเจ้าพระยาทั้งสองฟากมากขึ้นทุกที มีหัวหน้าคัดเลือกจากผู้อาวุโสและมีความสามารถเป็นที่ยำเกรงในหมู่ชาวดั้งชาติที่นับควบคุมดูแลปกครองกันเอง ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นพระโชฎีกราชเศรษฐี สมัยรัตนโกสินทร์ไทยยังคงสืบทอดระบบการควบคุมชาวต่างชาติเช่นนี้ หากแต่หัวหน้าชุมชนส่วนใหญ่จะมีบรรดาศักดิ์สูงขึ้นเป็นชั้นพระยา นอกจากนี้พวกเจ้าภาชนะนายอากรมักจะได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นขุนนางไทยเช่นกัน และที่สำคัญคือจีนเก่าเหล่านี้จะมีความเกี่ยวเนื่องปะปนสายเลือดกับชนชั้นสูงของไทยคือ ถวายธิดาเข้าเป็นเจ้าจอมหม่อมห้ามของพระมหากษัตริย์เจ้านาย หรือแต่งงานกับขุนนางไทย ชาวจีนเก่าเหล่านี้จะค่อยๆ กลายเป็นไทยในที่สุด มีความจงรักภักดีต่อราชวงศ์และเมืองไทย เพราะถือว่าตนก็มีส่วนในการสร้างชาติ บุตรหลานส่วนใหญ่จะเข้ารับราชการกลายเป็นขุนนางไทยอย่างสมบูรณ์

ในสมัยนี้มีย่านการค้าที่เกิดขึ้นจากการรวมกลุ่มของชาวจีนกลายเป็นพื้นที่การค้าที่สำคัญได้แก่⁴

1. สามเพ็ง ตลาดเก่า ในเขตสามเพ็งมีตลาดสดอยู่หลายแห่งเช่นตรอกเจ้าสัวเนียม (เล่งบิวยเอี๊ยะ) จัดว่าเป็นตลาดใหญ่มีอาหารทุกชนิดทั้งของสดและของแห้งจากเมืองจีนจำหน่ายสินค้าที่จำหน่ายในเขตสามเพ็งล้วนแล้วแต่นำมาจากเมืองจีนโดยเรือสำเภานี้ ซึ่งเป็นของชาวจีนแทบทั้งสิ้น ยกเว้นบางส่วนที่นำเข้ามาโดยสำเภากลวงและสำเภาของเจ้านายขุนนางผู้ใหญ่ ตลาดใหญ่รองลงมาในย่านนี้ก็มตลาดเก่า จีนเรียกเล่าตี้ดัด (สมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเริ่มตัด

⁴ กาญจนาคพันธ์, เรื่องเดิม, หน้า 64

ถนนผ่านเข้ามาในบริเวณนี้ ที่ดินที่ตั้งตลาดเป็นของพระยาอิศรานุภาพ ครอบครองตลาดเก่าจึงมีชื่อเป็นทางการว่า “ตรอกอิศรานุภาพ” เป็นแหล่งซื้ออาหารของพ่อครัวชาวจีน ตลาดใหม่กรมภู (ตลาดกรมภูเรศอำรงค์ศักดิ์) จีนเรียกซินตัดัด

สินค้าที่จำหน่ายในแหล่งนี้นอกจากสินค้านำมาจากเมืองจีนแล้ว ก็ยังมีสินค้าจากแหล่งผลิตในประเทศ เช่น พระพุทธรูปหล่อ ระฆัง เครื่องทองเหลือง เครื่องถวายพระ รูป-เทียน อุบะมาลัย น้ำอบไทย แป้งนวล น้ำมันหอม หมากพลู ปูน บุหรี่ ยาฝอย-ยาตั้ง ผลไม้ไทยต่างๆ ทั้งตามฤดูกาลและนอกฤดู รวมทั้งผ้าขนานชนิดจากอินเดียซึ่งพวกพ่อค้าอินเดียนำเข้าจำหน่าย ชาวอินเดียเหล่านี้จะมีห้างร้านแทรกอยู่ในหมู่ชาวจีนในเขตสามเพ็งและแถววัดเกาะอีกบริเวณที่มีมากคือในเขตกำแพงพระนครจากประตูสะพานหันเข้ามา

2. **สะพานหัน** บริเวณสะพานหันจะอยู่ใกล้กับประตูพระนคร สะพานหันในสมัยนี้เป็นที่ขายผลไม้ต่างๆ ร้านค้าในแถบนี้ นอกจากนี่ยังมีร้านขายพระพุทธรูป ระฆังและของสำหรับวัดต่างๆ สภาพทั่วไปของสะพานหันจะมีลักษณะเป็นห้องแถวโค้งข้ามคลองโอบอ่างทั้งสองฟาก ฟากหนึ่งจะมีห้อง 10 ห้อง ห้องเชิงสะพานจะมีสินค้าขายได้แก่ ลูกอม ลูกกวาด ลูกขี้ตองต่างๆ ร้านตัดผม ร้านขายพลู ร้านยาเส้น และร้านขายผ้าแพรจีนเป็นต้น

3. **ตลาดน้อย** จีนเรียกตัดัดเกี้ยวหรือตลาดเกี้ยว สันนิษฐานว่าชาวจีนในบริเวณนี้คงจะมาจากชุมชนชาวจีนที่เคยตั้งหลักแหล่งอยู่ที่ตลาดน้อยกรุงศรีอยุธยา จึงคงชื่อเดิมไว้ แต่บางท่านก็ค้านว่าที่ได้ชื่อเช่นนี้เพราะตลาดสามเพ็งใหญ่เป็นอันดับหนึ่ง ส่วนตลาดนี้ใหญ่รองลงมาจึงเป็นตลาดน้อย กล่าวกันว่าสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าได้ทรงพระราชทานที่ดินบริเวณนี้ให้แก่เจ้าสัวอ่องไฉย เจ้าสัวผู้นี้จึงสร้างเป็นตลาดการค้าทั้งตลาดสดและตลาดสินค้าขายปลีกส่งจากเมืองจีน (สำเภของชาวจีนจะจอดเรียงแถวตามยาวจากแนวปากคลองรอบกรุงลงไปทางใต้เรื่อยๆ ถ้ามีมากลำก็จอดซ้อนเรียงเป็น 2 แถว ส่วนสำเภหลวงจะจอดบริเวณท่าช้างวังหลวงขึ้นไป) บางครั้งการซื้อขายก็ดำเนินไปในลำสำเภนั่นเอง

เขตชุมชนจีน นอกจากจะเป็นแหล่งส่งสินค้าจากเมืองจีนเข้ามาจำหน่ายแล้ว ยังเป็นแหล่งส่งออกที่สำคัญด้วย กล่าวคือเมื่อเรือสำเภบรรทุกสินค้าจากเมืองจีนเข้ามาจำหน่ายหมดแล้วก็จะบรรทุกสินค้าพื้นเมืองจากไทยส่งไปขายที่เมืองจีนหรือเมืองตามรายทาง สินค้าพื้นเมืองเหล่านี้บรรดาเจ้าสัวจะกว้านซื้อจากแหล่งผลิตในประเทศ จากกรมพระคลังสินค้า หรือไม่ก็มีเรือบรรทุกสินค้าเหล่านี้ล่องมาขายจากทางเหนือ ส่วนใหญ่เป็นของป่า เช่น ไม้เบญจพรรณ ฝรั่ง ผางรงค์ ขี้ผึ้ง แก่นไม้หอม หนังกัดหัว เขาสัตว์ กระดุกสัตว์ ปลาแห้ง ปลาเค็ม รังนก เครื่องเทศ ตลอดจนแร่ดีบุก ดังนั้น ตามแนวริมแม่น้ำเจ้าพระยาทั้ง 2 ฝั่ง จึงมีการสร้างห้างร้านโกดังไว้เก็บสินค้าทั้งที่ส่งเข้าและส่งออก ภายหลังเมื่อทางการไทยอนุญาตให้มีการตั้งน้ำตาลทราย ข้าวและไม้สักออกนอกประเทศ

ได้ พวกพ่อค้าได้จัดตั้งโรงสี โรงเลื่อยขึ้นตามแนวแม่น้ำทั้งตอนบนและล่าง รวมทั้งมีการจัดตั้งบริษัทส่งออกและสั่งเข้า

ในช่วงระยะเวลาตั้งแต่รัชกาลที่ 1-3 บ้านเมืองมีการเจริญเติบโตอยู่ในเขตพระบรมมหาราชวัง ส่วนในชุมชนของชาวบ้านก็ไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลงมากนัก เนื่องจากยังมีการสร้างกำแพงเมืองปิดล้อมเมืองป้องกันข้าศึกเหมือนในสมัยอยุธยา กิจกรรมการค้าของชุมชนต่างๆ จึงเกิดนอกบริเวณกำแพงเมือง ซึ่งก็เป็นชุมชนชาวจีนที่ได้ย้ายมาอยู่ในบริเวณนี้นั่นเอง จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์แสดงให้เห็นว่า ชุมชนต่างๆ จะกระจุกตัวอยู่ใกล้กำแพงเมือง ถัดออกไปจากชุมชนชาวจีน โดยจะอาศัยกันอยู่อย่างหนาแน่นบริเวณพื้นที่ริมแม่น้ำเจ้าพระยา และบริเวณใกล้เคียงที่ใกล้แม่น้ำ เนื่องจากการคมนาคมส่วนใหญ่ใช้แม่น้ำลำคลองเป็นเส้นทางหลัก พื้นที่อื่นยังเป็นชนบท มีทุ่งหญ้าอยู่ การดำรงชีวิตของชาวบ้านกับขุนนางยังเป็นลักษณะข้าทาสบริวารกับเจ้านาย ซึ่งสร้างความเหลื่อมล้ำเหมือนเมื่อครั้งสมัยโบราณ

3.1.2 สมัยรัชกาลที่ 4-6 (พ.ศ. 2394 – พ.ศ.2468) หลังสนธิสัญญาเบาริง

ตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ไทยเริ่มการเปลี่ยนแปลงเพื่อปรับตัวให้ทันสมัยแบบตะวันตก ทั้งนี้เนื่องจากความจำเป็นด้านการเมืองระหว่างประเทศ เพราะชาติมหาอำนาจตะวันตกใช้ลัทธิจักรวรรดินิยมหาทางเข้ายึดครองดินแดนอื่นเป็นอาณานิคมของตน ดังเห็นตัวอย่างกรณีของจีน ญวนและพม่า ประกอบกับพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ทรงติดตามข่าวคราวการเคลื่อนไหวของชาติมหาอำนาจเหล่านี้ตั้งแต่เมื่อครั้งยังทรงผนวชแล้ว ยิ่งกว่านั้นในตอนปลายแผ่นดินก่อน พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ทรงใช้นโยบายต่างประเทศด้านปิดคือ ไม่ยอมแก้ไขสนธิสัญญาที่ทำกับต่างประเทศ ฉะนั้นเมื่อพระองค์ขึ้นครองราชย์จึงทรงเห็นว่าไทยจำเป็นต้องปรับปรุงตนให้ทันสมัยเพื่อมิให้ชาติตะวันตกใช้เป็นข้ออ้างในการข่มขู่ไทย โดยเฉพาะคือการปรับปรุงด้านวัตถุ ซึ่งสามารถทำได้รวดเร็วและเห็นผลชัดเจนกว่าการปรับปรุงด้านความรู้สึกรู้จักคิดและวิชาการที่จะต้องค่อยๆ ดำเนินไปอย่างมีขั้นตอน

การปรับปรุงในสมัยนี้เป็นการพัฒนาสภาพบ้านเมืองให้เป็นระเบียบสวยงาม ที่สำคัญคือการขยายพระนครโดยขุดคลองผดุงกรุงเกษม (จากเทเวศร์มาออกแม่น้ำเจ้าพระยาอีกด้านหนึ่งที่สีพระยา) เป็นคูพระนครชั้นนอก รวมทั้งสร้างกำแพงพระนครเพิ่มขึ้นอีกชั้น นอกจากนี้คือการพัฒนาด้านคมนาคม เช่น ขุดคลองและตัดถนนแบบใหม่โดยเริ่มจากคำขอของชาวต่างประเทศ เช่น ถนนตรง (ถนนพระรามสี่ จากริมคลองผดุงกรุงเกษมตำบลวังลำโพง (หัวลำโพง) เป็นเส้นตรงไปที่บางนา ซึ่งพวกพ่อค้าตะวันตกคิดจะใช้เป็นที่ตั้งห้างร้านโรงสินค้าแห่งใหม่ของตน ถนนที่ตัดใหม่แบบมาตรฐานตะวันตกคือถนนเจริญกรุง ซึ่งแบ่งเป็น 2 ตอน คือตอนนอกจากคูพระนครชั้นกลาง

(คลองรอบกรุง) ตรงสามยอดไปทางวัดสามจีน (วัดไตรมิตร) ข้ามคลองผดุงกรุงเกษมที่หลังวัด ตะเคียน (วัดมหาพฤฒาราม) ไปทางแถวบ้านฝรั่ง (บางรัก) เลียบแม่น้ำเจ้าพระยาไปจดแม่น้ำที่ ตำบลดาวคะนอง และยังมีสายย่อยแยกจากถนนสายนี้ที่สามแยกข้ามคลองผดุงกรุงเกษมไปต่อกับถนนตรง ส่วนตอนในเริ่มจากสามยอดตรงเข้าไปในเขตพระนครถึงมุมระหว่างวัดพระเชตุพนกับ พระบรมมหาราชวัง ถนนตอนในนี้ได้โปรดให้สร้างตึกแถวชั้นเดียวเลียนแบบตึกแถวที่สิงคโปร์ พระราชทานให้เป็นสมบัติแก่พระโอรสธิดาไว้ใช้ประโยชน์ ส่วนถนนอีก 2 สาย ที่สร้างในเขตพระ นครคือถนนบำรุงเมือง ซึ่งเป็นการขยายจากถนนเสาชิงช้ายาว 29 เส้น 14 วา 3 ศอก กว้าง 3 วา มี การก่ออิฐกันข้างถนนและทำท่อระบายน้ำ ถนนเฟื่องนครตัดขวางจากบ้านหม้อผ่านถนนเจริญกรุง ตอนในถนนบำรุงเมืองไปถึงวัดบวรนิเวศวิหาร ยาว 50 เส้น กว้าง 10 ศอก สร้างตึกแถวอุทิศถวาย เป็นสมบัติของวัดบวรฯ ฟากหนึ่งและวัดราชประดิษฐอีกฟากหนึ่ง การก่อสร้างใช้วิศวกรชาว อังกฤษ และว่าจ้างแรงงานชาวจีนแทนระบบเกณฑ์แรงงานที่เคยใช้สมัยก่อนโดยใช้เงินผูกปีชาวจีน มาเป็นค่าใช้จ่าย

การปรับปรุงขยายพื้นที่พระนครออกไปถึงแนวคลองผดุงกรุงเกษมนี้ ทำให้พระนครมีเนื้อที่ เพิ่มขึ้นมาก การตัดถนนต่างๆ ทำให้ชุมชนใหญ่ที่อยู่นอกเขตกำแพงเมือง ซึ่งได้แก่ ชุมชนชาวจีน ทางใต้ของแม่น้ำเจ้าพระยา มีการตื่นตัว โดยเฉพาะในกิจกรรมการค้า และการที่ได้ตัดถนนสาย ต่างๆ ขึ้นในกรุงเทพฯ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงโปรดให้สร้างตึกแถวขึ้นริมถนน เพื่อให้เช่าทำการค้าขาย ลักษณะเช่นนี้ทำให้เกิดชุมชนใหม่บนบกเป็นครั้งแรก ชุมชนริมแม่น้ำ เจ้าพระยาที่เป็นเรือนแพนั้นก็เริ่มลดน้อยลงในตอนปลายรัชกาล บริเวณพื้นที่เขตสัมพันธวงศ์ก็ได้ ขยายความเจริญต่อมา

สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ โปรดให้มีการซ่อมแซมและตัดถนนแบบใหม่ เพิ่มเติมอีกหลายสายทั้งในและนอกเขตพระนคร เช่น ขยายถนนบำรุงเมืองให้กว้างและตรงเสมอกัน ทั้งสาย ส่วนตึกแถวที่จำหน่ายสินค้าซึ่งเป็นของเอกชนหลายรายนั้น ได้โปรดให้สร้างใหม่ให้เรียบร้อย กำหนดหลังคาให้สูงเสมอกันให้เหมือนแบบหลวงที่ทางการได้กำหนดทำขึ้นไว้ก่อน โดยพระราชทาน เงินทุนพระคลังข้างที่ออกเป็นค่าสร้างให้ก่อนเพื่อไม่ให้เจ้าของที่เดือดร้อน และทางการเก็บเงินค่า เช่าไปจนกว่าจะครบเท่าทุนโดยไม่คิดกำไรและดอกเบี้ย เมื่อครบแล้วจึงคืนสิทธิให้แก่เจ้าของที่เดิม (แต่เก็บจริงถึง พ.ศ.2435) ถนนสายสำคัญคือ ถนนราชดำเนินใน ราชดำเนินกลาง และราชดำเนิน นอก ซึ่งตัดมุ่งไปสู่พระราชวังสวนอัมพร สวนดุสิต ถนนสามเสน เลียบแม่น้ำเจ้าพระยาขึ้นไปทาง เหนือ ถนนราชวิถีตัดไปสู่วังพญาไท ถนนมหาไชย ถนนมหाराช ถนนดินสอ ถนนอนุสาวรีย์ ถนน จักรเพชร ถนนตรีเพชร ถนนตีทอง ถนนพารุสิต ถนนเยาวราช ถนนราชวงศ์ ถนนทรงวาด ถนน ข้าวสาร ถนนตะนาว ฯลฯ การขยายพระนครและตัดถนนเพิ่มเติมนี้เป็น

การขยายแหล่งชุมชนไปตามเส้นทางบกเพิ่มขึ้น ผลที่ตามมาคือมีแหล่งการค้าต่างๆ เพิ่มขึ้นไม่ใช่มีแต่ย่านชาวจีนแถบสามเพ็ง แต่มีทั้งชาวตะวันตก ชาวไทยและชาวจีน ซึ่งสามารถอยู่กระจัดกระจายไปทั่วพระนครแล้ว เพราะเขตพระนครใหม่ขยายออกไปอย่างกว้างขวาง ครอบคลุมแหล่งที่อยู่เก่าของชาวจีน จึงไม่จำเป็นต้องใช้นโยบายควบคุมไว้นอกพระนครเหมือนแต่ก่อน⁵

ภาพประกอบที่ 3-2 แผนที่เขตสัมพันธวงศ์ ในสมัยรัชกาลที่ 5

ที่มา : กรมแผนที่ทหาร

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ได้ทรงโปรดให้ตัดถนนและสร้างสะพานเพิ่มเติมรวมทั้งสร้างพระบรมมหาราชวังเพิ่มเติมอีกจำนวนหนึ่ง แต่ไม่ได้มีการขยายเขตเมืองออกไปอีก ย่านต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสมัยนี้จะแบ่งแยกออกไปเป็นประเภทกิจกรรมต่างๆ อย่างชัดเจน คือ ย่านพักอาศัยจะอยู่แถบถนนสีลม สาทร ย่านค้าคนจีนจะอยู่แถบเยาวราช ย่านการค้าคนไทยอยู่แถบบางลำพู ย่านธุรกิจของพวกฝรั่งจะอยู่บริเวณบางรัก และย่านอุตสาหกรรมจะอยู่เลียบริมแม่น้ำเจ้าพระยา การขยายกิจกรรมการค้าออกไปมากขึ้น เนื่องจากมีการเปลี่ยนแปลงของประชากรที่เพิ่มมากขึ้นทำให้บริเวณที่พัฒนาแล้วกลายเป็นชุมชนเมือง

⁵ เกียรติ จิระกุล และคนอื่นๆ, ตลาดในกรุงเทพฯ การขยายตัวและพัฒนาการ (กรุงเทพฯ : ฝ่ายวิจัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เนื่องในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี, 2525), หน้า 15

ด้านกิจกรรมการค้า ผลจากสนธิสัญญาเบาริง (Bowring) ในสมัยรัชกาลที่ 4 ทำให้เศรษฐกิจไทยขยายตัวออกไป และได้มีการเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจจากการผลิตเพื่อเลี้ยงชีพเป็นการผลิตเพื่อการค้า ในสมัยนี้ ร้านค้าต่างๆ เกิดขึ้นตามริมคลองและถนนซึ่งตัดใหม่ โดยที่ประเภทของอุตสาหกรรมหรือร้านค้ามักเลือกที่ตั้งโดยคำนึงถึงการคมนาคมขนส่งเป็นสำคัญ เช่น พวกโรงสี โกดังสินค้า ห้างร้านขายเครื่องมือเครื่องใช้ในการก่อสร้าง เครื่องเหล็กต่างๆ โรงขายไม้ กระดาน ไม้เสา ไม้ไผ่ ทั้งของพ่อค้าจีน และพ่อค้าชาวตะวันตกเกิดขึ้นตามริมคลองมดุงกรุงเทพฯ ทางด้านสี่พระยาเข้าไปถึงแยกคลองมหานาคและในคลองนี้ด้วย ทั้งนี้เนื่องจากเป็นสินค้าที่มีน้ำหนักมาก การขนส่งทางเส้นทางน้ำเป็นวิธีการที่สะดวกที่สุด ย่านการค้าประเภทนี้จึงยังต้องเลือกที่ตั้งริมแม่น้ำ ใกล้ท่าเรือขนส่งสินค้าซึ่งตั้งเรียงรายจากบางรักไปจนถึงวัดพระยาไกร

ย่านการค้าของคนไทยและชาติอื่นๆ เช่น คนจีน และอินเดีย ก็คงนิยมอยู่กันเป็นแหล่งๆ และที่สำคัญก็คือ กระจายกันแถบในเขตมหานครเท่านั้น ย่านการค้าที่สำคัญ ได้แก่⁶

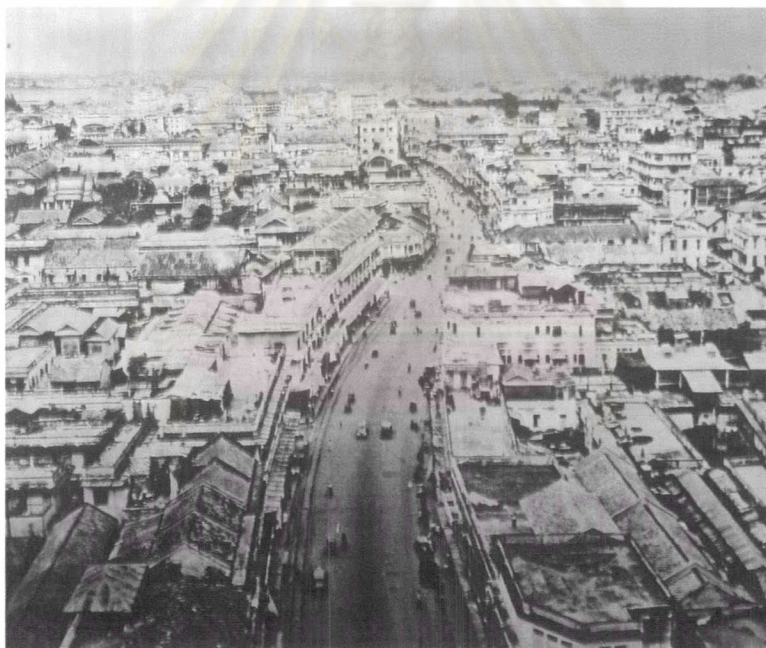
1. **ถนนพายุรัตน์** บริเวณนี้กลายเป็นแหล่งการค้าที่สำคัญคือ จำหน่ายผ้าขนานชนิดจากอินเดียและยุโรป ผู้ประกอบการค้าเป็นพ่อค้าจากอินเดีย (ส่วนใหญ่เป็นแขกซิกข์) กิจการค้าผ้าได้ขยายออกไปอย่างกว้างขวางเข้าไปในเขตสะพานหันและสามเพ็ง (ปัจจุบันบริเวณนี้ยังมีความสำคัญในการจำหน่ายผ้า เสื้อผ้าสำเร็จรูปทั้งของเด็กและผู้ใหญ่ แต่มีชาวจีนเข้ามาดำเนินกิจการอยู่ไม่ใช่น้อย) ทางฝั่งขวามือของพายุรัตน์เป็นตลาดมิ่งเมือง ซึ่งเป็นตลาดเฉพาะการตัดเย็บเสื้อผ้าทั้งของบุรุษและสตรี (ตลาดนี้จัดสร้างพร้อมกับศาลาเฉลิมกรุงเนื่องในวาระฉลองพระนครครบ 150 ปี) เป็นการสนองความต้องการของประชาชนที่ไม่สามารถจะไปตัดเสื้อผ้าราคาแพงตามห้างใหญ่ของชาวต่างชาติได้ หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 บริเวณด้านหน้าของตลาดมิ่งเมืองเริ่มมีร้านจำหน่ายอุปกรณ์ในการนอน เช่น ที่นอน มุ้ง หมอน ผ้าห่ม ปลอกหมอน ผ้าปูที่นอน เสื้อ เตียง ฯลฯ

2. **ถนนเจริญกรุงตอนนอก** จากเชิงสะพานดำรงสถิต ด้านซ้ายมือจะเป็นบริษัทห้างร้านของชาวตะวันตก ด้านขวามือเรียกว่าเวียงท่านเลือนฤทธิ์หรือเวียงนครเขษม ทั้งนี้เพราะในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ได้มีการสร้างโรงละครนครเขษมขึ้นภายในเวียงนี้ ร้านค้าภายในบริเวณเวียงส่วนใหญ่จะจำหน่ายพวกของเก่า เช่น เฟอร์นิเจอร์และเครื่องประดับบ้าน ตลอดจนโบราณวัตถุต่างๆ ทั้งที่มีค่าสูงและสิ่งของธรรมดา เช่น พุทธรูป เทวรูป งานศิลป์ โต๊ะ ตู้ ตั่ง เตียง เครื่องถ้วยชาม เครื่องเคลือบ เครื่องถม เครื่องทองเหลือง เครื่องมุก ฯลฯ

⁶ เกียรติ จิระกุล และคนอื่นๆ, ตลาดในกรุงเทพฯ การขยายตัวและพัฒนาการ (กรุงเทพฯ : ฝ่ายวิจัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เนื่องในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี, 2525), หน้า 19-20

ส่วนทางด้านที่ติดกับถนนเจริญกรุงจะเป็นร้านขายของเก่าจำพวกเครื่องประดับ เช่น สร้อย แหวน นาฬิกา ฯลฯ ถัดจากสี่แยกไปถึงสามแยกทั้ง 2 ฟาก ส่วนใหญ่จะเป็นร้านทำฟัน ร้านแพทย์ ร้านขายยาทั้งจีนและยาฝรั่ง ซึ่งเป็นของชาวจีนทั้งสิ้น ส่วนใหญ่พวกชาวจีนนี้จะมาจากฮ่องกงหรือแผ่นดินใหญ่จีน เข้ามาในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ นอกจากนั้นก็มีร้านค้าของอินเดียแทรกอยู่บ้างประปรายเป็นร้านค้าเล็กๆ น้อยๆ มีร้านจำหน่ายเครื่องเขียน ร้านจำหน่ายทองรูปพรรณและเพชรพลอย จนถึงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 บริเวณนี้จึงกลายเป็นแหล่งจำหน่ายเครื่องประดับเพชรพลอยที่สำคัญจนปัจจุบัน

3. ถนนเยาวราช ร้านค้าต่างๆ ก็คือการขยายตัวของชุมชนชาวจีนเก่าในเขตสามฝั่งออกตั้งห้างร้านริมถนนใหม่นั้นเอง จากจุดตัดระหว่างถนนเยาวราชและราชวงศ์คือสี่แยกวัดตึกไปถึงตลาดเก่า นอกจากร้านจำหน่ายสินค้านานาชนิดจากเมืองจีนแล้ว ที่สำคัญคือร้านจำหน่ายและรับซื้อทองแท่งทองรูปพรรณ เป็นศูนย์กลางสำคัญตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน

ภาพประกอบที่ 3-3 บริเวณถนนเยาวราชที่มีการใช้ที่ดินอย่างหนาแน่น

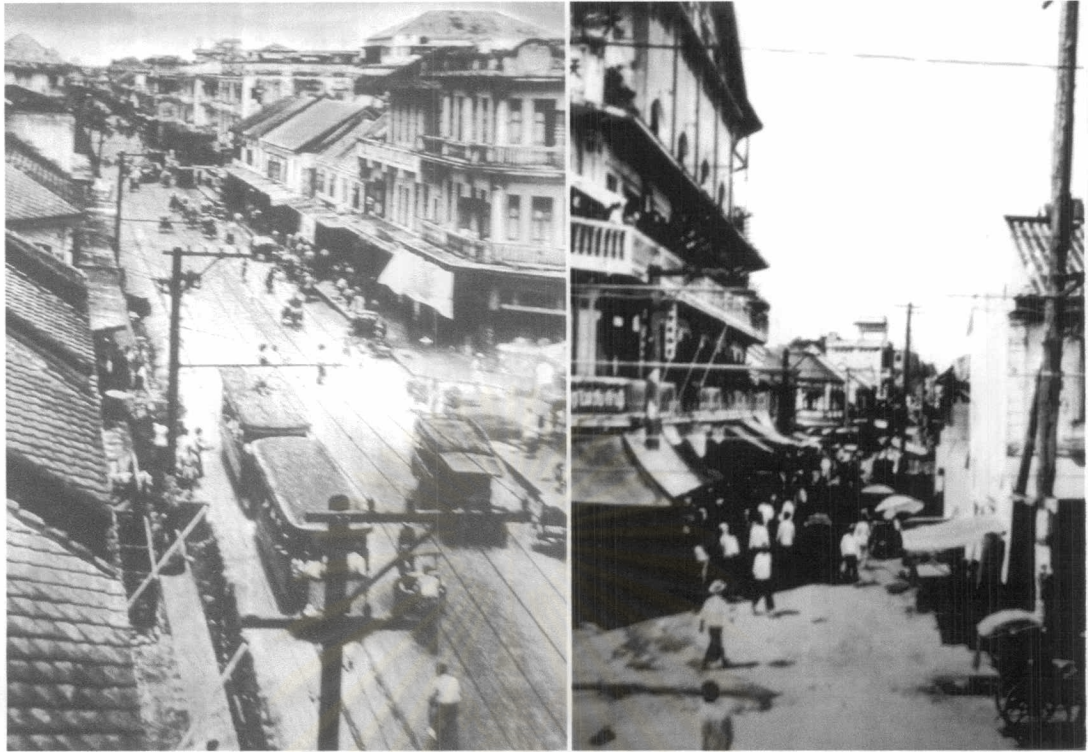
4. ถนนราชวงศ์ ตั้งต้นจากถนนเจริญกรุง ตัดถนนเยาวราช เรียกว่า สี่แยกราชวงศ์ ตรงไปลงแม่น้ำเจ้าพระยาเรียกว่า ท่าราชวงศ์ และเป็นท่าเรือสินค้าภายในประเทศ เรือสินค้าจะบรรทุกคนโดยสารไปจันทบุรี ชลบุรี และบ้านดอน ริมถนนมีห้างร้านขายส่งสินค้าต่างประเทศมาก มีทั้งจีนแขกอินเดีย และชาวตะวันตก โดยมากเป็นพ่อค้าขายส่ง

5. ถนนทรงวาด เป็นถนนที่ต่อจากถนนราชวงศ์ เยื้องถนนอนุวงศ์ เลียบตามริมแม่น้ำเจ้าพระยา ถนนสายนี้เป็นที่ตั้งห้างร้าน สำนักงานของพ่อค้าชาวจีนที่สั่งสินค้าจากพื้นเมืองมาจำหน่าย

ในสมัยนี้ก็มีพ่อค้าชาวตะวันตกเข้ามาดำเนินกิจการค้าอยู่หลากหลายเช่นเดียวกัน แต่การค้าของชาวตะวันตกก็คงจะต้องอาศัยการติดต่อกับพ่อค้าชาวจีน พบว่าแม้แต่การสร้างเรือนของกงสุลก็อยู่ในเขตชุมชนชาวจีนแถววัดเกาะ พ่อค้าตะวันตกชาติอื่นๆ ที่เข้ามาภายหลังส่วนมากจะมีห้างร้านอยู่แถวๆ นั้น หรือไม่ก็อยู่ทางใต้ลงไปแถวบางรัก หรือที่ชุมชนชาวจีนอีกแห่งหนึ่งคือแถวกะดีจีน ทั้งนี้เพื่อความสะดวกในการติดต่อธุรกิจการค้า ประกอบกับมีโบสถ์คริสต์ตั้งตั้งอยู่แล้ว เช่น โบสถ์อัสสัมชันที่บางรัก โบสถ์กลหาวารีที่สี่พระยา และโบสถ์ซานตาครุสที่กะดีจีน สามารถประกอบศาสนพิธีสำหรับพ่อค้าแคธรอลิคได้ ส่วนกลุ่มโปรเตสแตนต์ก็ไม่มีปัญหาเพราะมีพวกมิชชันนารีและศาสนาจารย์อเมริกันเป็นจำนวนมากเดินทางเข้ามาตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ สามารถทำตัวสนิทสนมอยู่ทั้งในกลุ่มชาวจีนมอญและไทยตั้งโรงสวดอยู่ทั่วไป แต่ส่วนใหญ่ยังคงอยู่ในย่านการค้าชาวจีนเช่นกันย่านการค้าของชาวตะวันตกนอกเขตพระนคร พวกพ่อค้าตะวันตกเริ่มการสร้างชุมชนของตนต่อจากย่านคนจีนแถวตลาดน้อยลงไป คือจากสี่พระยาลงไปทางบางรัก จึงเท่ากับมีโบสถ์อัสสัมชันอยู่ตรงกลาง

การเข้ามาค้าขายและตั้งหลักแหล่งของชาวตะวันตกซึ่งเริ่มจากชาวอังกฤษและชาวเยอรมัน ได้มีบทบาทสำคัญในสมัยนี้ต่อมาได้มีความสำคัญลดลงอันเนื่องมาจากพ่อค้าชาวจีน อาหรับ และอินเดียได้พยายามเข้าไปมีบทบาทแทรกแซงและควบคุมอำนาจทางเศรษฐกิจกลับคืนมาตามเดิม สาเหตุอีกประการหนึ่งเนื่องจากพ่อค้าชาวตะวันตกบางคนไม่สามารถจะตั้งหลักแหล่งแทรก อยู่ในสังคมของชาวพื้นเมืองเดิมได้หรือบางครั้งครอบครัวของพ่อค้าพ่อขายเหล่านี้ก็ไม่ยอมเข้ามารับของดำเนินงานต่อหรืออาจเนื่องจากเหตุผลทางการเมืองเช่นในกรณีของชาวเยอรมันที่ตกในฐานะเชลยศึกระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 1 ทำให้กิจการของชาวเยอรมันซบเซาลงจึงเป็นโอกาสให้พ่อค้าชาวจีนเข้ามามีบทบาทสำคัญทางการค้ามากขึ้นจนสืบเนื่องต่อมาจนทุกวันนี้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาพประกอบที่ 3-4 ถนนเยาวราชในปี พ.ศ. 2490

ภาพประกอบที่ 3-5 บริเวณหน้าตลาดเก่า
ในสมัยรัชกาลที่ 6

3.1.3 สมัยรัชกาลที่ 7-9 (พ.ศ. 2394 – ปัจจุบัน)

ในสมัยรัชกาลที่ 7 เป็นสมัยที่เกิดการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ คือการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบบประชาธิปไตย รัฐบาลเน้นการพัฒนาประเทศไปตามอย่างประเทศซีกโลกตะวันตก การดำเนินนโยบายการพัฒนาที่ยังคงเน้นให้มีการตัดถนนเพิ่มเติมมากขึ้น จากสมัย รัชกาลที่ 5-6 จะเห็นได้ว่าการตัดถนนเข้าไปในย่านชุมชน หรือย่านการค้าที่สำคัญมีส่วนทำให้การค้าขยายตัวเพราะการคมนาคมสะดวกขึ้น และพระราชโอรสนั้นก็ถือปฏิบัติต่อกันมาจนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 ทำให้การค้าขยายตัวไปทุกถนนที่ตัดผ่าน เกิดเป็นร้านค้าปลีกทั้งสองฟากถนน บริเวณที่ขยายตัวทางการค้ามากที่สุดอยู่บริเวณด้านใต้ของพระนคร โดยเฉพาะถนนที่อยู่อาศัยของชาวจีน และบริเวณที่เชื่อมต่อกับถนนเจริญกรุงซึ่งเป็นถนนสายเศรษฐกิจที่สำคัญที่สุดของกรุงเทพฯ ในขณะนั้น

จากการที่มีการขยายตัวการค้าเพิ่มมากขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 7 กรุงเทพฯ ตั้งแต่บางรักมาถึงสามแยกนั้นมีถนนเจริญกรุงเชื่อมต่อกับสายเดียวทำให้การจราจรในบริเวณนี้มีความคับคั่ง ย่านการค้าสำคัญๆ ก็เพิ่มมากขึ้น เช่น บริเวณลำเพ็ญ ตอนต้นตั้งแต่สะพานพิทยเสถียร ย่านตลาดน้อยมาถึงปากถนนเยาวราชริมสามแยก เป็นช่วงที่ยอดยานคับคั่งเหลือประมาณ ดังนั้นในย่าน

การค้าที่คับคั่ง รัฐบาลได้ตัดถนนออกไป เพื่อบรรเทาความคับคั่งของย่านนั้น และเพื่อความคล่องตัวของการค้า เป็นการกระจายความหนาแน่นไปสู่เขตถนนที่ตัดใหม่

การค้าขายของชาวจีนกระจายไปแทบทุกบริเวณ ชุมชนที่สำคัญที่สุดของชาวจีนในยุคสมัยนี้คือ บริเวณใกล้กำแพงพระนครจนถึงปากคลองผดุงกรุงเกษม ซึ่งเป็นบริเวณที่เดิมเหมือนเมื่อสมัยต้นรัตนโกสินทร์ มีชุมชนชาวจีนอาศัยอยู่ติดกันไปตลอดเป็นแนวแบ่งการปกครองเป็น ตำบลซึ่งมีกำนันจีนเป็นผู้ควบคุมดูแลแต่ละท้องที่ดังนี้คือ ตรอกบ้านพระยาอิศรานุภาพ สะพานหัน-สำเพ็ง ศาลเจ้าเก่า กงสีลิ่ง สัมพันธวงศาราม ตรอกเต้า-สำเพ็ง ตรอกพระยาไกร เต็กมิเกย (ริมวัดจักรวรรดิราชาวาส) สะพานยายใจถึงโรงกระทะเก่า ศาลเจ้าแม่ทับทิม ตรอกอาจม ตลาดน้อย ตรอกวัดญวน ตรอกบ้านแก่งบวน และเชิงสะพานตลาดน้อย⁷

ในสมัยรัชกาลที่ 5 นั้น ได้มีการเกิดปัญหาในการปกครองชนชาวจีนในบริเวณสำเพ็ง เนื่องจากมีการก่อตั้งสมาคมลับฮั้งฮี้ขึ้นในกรุงเทพฯ การแย่งชิงผลประโยชน์กันเองทำให้เกิดเหตุร้ายแก่บ้านเมือง จนกระทั่งได้มีการก่อตั้งกองตระเวนแผนกจีนขึ้น จนถึงในปลายสมัยรัชกาลที่ 5 มีการนัดหยุดงานของชาวจีน เนื่องจากประท้วงรัฐบาลไทยเกี่ยวกับการเก็บค่าผูกปี้ การนัดหยุดงานของคนจีนก่อให้เกิดผลกระทบต่อเศรษฐกิจของประเทศโดยส่วนรวม ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 6 ทรงตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้นจากชาวจีน ทรงถือว่าการแก้ปัญหาชาวจีนในประเทศไทยเป็นนโยบายที่สำคัญประการหนึ่ง เอาใจใส่ต่อปัญหาของชาวจีนนั้นดำเนินไปจนถึงรัชกาลที่ 8 เลยทีเดียว ดังปรากฏในบทความเรื่อง ยุวกษัตริย์พระเจ้ากรุงรัตนโกสินทร์ นิตยสารสกุลไทย ว่า⁸

“... เมื่อข่าวพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลจะเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมชาวจีนบริเวณสำเพ็ง ซึ่งเป็นย่านธุรกิจการค้าที่สำคัญ พร้อมด้วยสมเด็จพระอนุชาธิราช แพร่กระจายออกไป บรรดาชาวจีนที่ค้าขายและอาศัยอยู่ในบริเวณสำเพ็งต่างมีความตื่นเต้นยินดีเป็นอย่างมาก ได้เตรียมการรับเสด็จฯ อย่างมโหฬาร รวมทั้งรีบเร่งทำความสะอาดปรับปรุงซ่อมแซมทางเดินอย่างรีบด่วน ร้านค้าทุกร้านนับตั้งแต่ร้านทอง ตลาดผ้าและร้านขายส่งหรือขายปลีกทั้งหลาย ต่างพากันหยุดกิจการเป็นเวลา 3 วัน เพื่อเตรียมการรับเสด็จฯ พ่อค้าชาวจีนร่วมใจกันสร้างซุ้มประตูรับเสด็จฯ

⁷ ปิยนาด บุนนาค, สำเพ็งความเป็นมาและความเปลี่ยนแปลง พ.ศ.2325-พ.ศ.2475, บทบรรยายในการประชุมสำนักธรรมศาสตร์และการเมือง, 2535 หน้า 28

⁸ โสภณ เสวิกุล, ยุวกษัตริย์พระเจ้ากรุงรัตนโกสินทร์, สกุลไทย อ้างถึงใน ปิยนาด บุนนาค, สำเพ็งความเป็นมาและความเปลี่ยนแปลง พ.ศ.2325-พ.ศ.2475, บทบรรยายในการประชุมสำนักธรรมศาสตร์และการเมือง, 2535 หน้า 41

ด้วยดอกไม้สดทำเป็นรูปมังกรขนาดใหญ่มาตรงบริเวณทางเข้าสำเพ็งที่จะเสด็จพระราชดำเนินผ่าน บรรดาร้านค้าและบ้านเรือนในย่านสำเพ็ง สะพานหัน รวมทั้งบริเวณใกล้เคียง ต่างตกแต่งประดับประดาหน้าบ้านและร้านค้าด้วยธงทิวรวมทั้งผ้าแพรพรรณหลากสี ตลอดแนวถนนปูลาดด้วยพรมอย่างดี นอกจากนี้ ได้มีการจัดตั้งโต๊ะบูชาเป็นทิวแถวยาวเหยียด...”

จะเห็นได้ว่า ชาวจีนมีบทบาททางทั้งต่อระบบเศรษฐกิจและสังคมของไทย เป็นอย่างมากเลยทีเดียว ย่านการค้าในสมัยรัชกาลที่ 7-8 ยังไม่มีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมเท่าไร สินค้าที่นำมาขายในย่านนี้ก็ยังคงเป็นกิจกรรมคล้ายคลึงกับลักษณะเดิม

ในสมัยรัชกาลที่ 9 ความเจริญของบ้านเมืองก็มีมากขึ้น กิจกรรมการค้าหลักของเขตสัมพันธวงศ์ คือ การขนส่งสินค้าอาภรณ์ ตลอดจนเครื่องเหล็ก การรวมกลุ่มของกิจกรรมการค้าบริเวณถนนเจริญกรุง ถนนราชวงศ์ ถนนเยาวราช และถนนมหาจักร เป็นย่านการค้าเครื่องจักร บริเวณถนนจักรวรรดิ บริพัตร เป็นย่านค้าของเก่า บริเวณสำเพ็งและสะพานหันเป็นย่านค้าผ้า และเสื้อผ้า การค้าทองและธุรกิจการเงินบริเวณถนนเยาวราช ถนนตรีมิตรและถนนข้าวหลามเป็นย่านค้าเหล็ก กิจกรรมการค้าต่างๆ ที่กระจายอยู่ในเขตสัมพันธวงศ์ สามารถแบ่งได้เป็นย่านธุรกิจการค้าที่สำคัญดังนี้⁹

1. **ย่านวังนครเขษม** อยู่ที่ถนนเจริญกรุงใกล้เชิงสะพานดำรงสถิตและทะเลติดต่อกับถนนเยาวราช เคยเป็นแหล่งของโรงน้ำชาที่มีชาวจีนให้บริการ ในสมัยรัชกาลที่ 6 ได้มีการสร้างโรงละครเขษมขึ้นในเวียงนี้ จึงได้เรียกชื่อบริเวณนี้ตามชื่อของโรงละคร เป็นที่รวมร้านค้าของเก่าประเภทเครื่องประดับและวัตถุโบราณ รวมทั้งเฟอร์นิเจอร์ราคาแพง และหนังสืออ่านเล่น จนเป็นที่รู้จักกันทั่วไป

2. **ย่านเยาวราช** คือบริเวณสองฟากถนนเยาวราช ตั้งแต่ถนนมหาไชยผ่านถนนจักรวรรดิเรียกสี่แยกวัดตึกผ่านถนนราชวงศ์ สี่แยกราชวงศ์ ตรงไปบรรจบถนนเจริญกรุงก่อนถึงวัดไตรมิตรวิทยารามเล็กน้อย ถนนเยาวราชเป็นย่านสรรพสินค้าชั้นนำ ร้านค้าต่างๆ ล้วนเป็นร้านใหญ่และหรูหรา มีผู้คนพลุกพล่านทั้งกลางวันและกลางคืน เพราะเป็นย่านธุรกิจการค้าต่างๆ และแหล่งสถานบันเทิงของกรุงเทพฯ ในยุคนี้ นอกจากนั้นยังเป็นแหล่งซื้อขายทองแท่ง ทองรูปพรรณนานาชนิด รวมทั้งเป็นแหล่งสินค้าอุปโภคบริโภคของเมืองจีนเกือบทุกชนิด

⁹ สุมน ไรชนะสิริ, การศึกษาการใช้ที่ดินเพื่อเป็นแนวทางในการวางแผนพัฒนาเขตสัมพันธวงศ์ กรุงเทพมหานคร, วิทยานิพนธ์ ปริญญาการวางแผนภาคและเมืองมหาบัณฑิต ภาควิชาการวางแผนผังเมือง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528 หน้า 124-125

3. **ย่านสำเพ็ง** เป็นย่านการค้าดั้งเดิมของกรุงเทพมหานครติดต่อกับย่านพาหุรัดและสะพานหัน ตอนใต้ติดต่อกับย่านเชียงกงเป็นย่านการค้าผ้าและเสื้อผ้าสำเร็จรูป ชื่อถนนบริเวณนี้เปลี่ยนชื่อมาเป็นถนนวานิช 1 โดยแบ่งประเภทของสินค้าดังนี้

ถนนวานิช 1 ย่านหัวเม็ด จากช่วงสะพานหันถึงถนนจักรวรรดิ มีการค้าเพชรพลอยและสินค้าผ้า

ถนนวานิช 1 จากช่วงถนนจักรวรรดิถึงถนนราชวงศ์ มีสินค้าผ้าชายส่งและชายปลีก

ถนนวานิช 1 จากช่วงบริเวณถนนราชวงศ์ถึงถนนทรงวาด มีสินค้าพวกของใช้ สินค้าพลาสติก และสินค้าต่างๆ ที่ใช้ในครัวเรือน

4. **ย่านเชียงกง** อยู่ทางตอนใต้ของย่านสำเพ็ง ใกล้เคียงบริเวณท่าเทียบเรือสำเภาของพ่อค้าชาวจีนแต่ดั้งเดิม ตอนต้นจึงเป็นย่านขายอุปกรณ์เดินเรือและเครื่องอะไหล่รถยนต์ตลอดจนเครื่องเหล็ก เครื่องจักรสำหรับวานอุตสาหกรรมแทน สินค้าที่ขายบริเวณนี้มีอุปกรณ์ทุกชนิดทั้งของใหม่และของเก่าใช้แล้ว

5. **ย่านถนนราชวงศ์** บริเวณถนนราชวงศ์ส่วนใหญ่เป็นที่ตั้งของสถาบันการเงิน เช่น ธนาคาร ทรัสต์ และบริษัทเงินทุนต่างๆ

6. **ย่านถนนทรงวาด** ทั้งสองฟากถนนเป็นที่ตั้งของโกดังสินค้าและร้านค้าส่งสินค้าจากผลิตผลทางการเกษตรประเภทของแห้งที่มาจากทั้งในและนอกประเทศ เช่น ข้าว ข้าวโพด เมล็ดพันธุ์พืช พริกแห้ง หอม กระเทียม พุทราจีน หูลาม เป็นต้น ย่านทรงวาดมีกิจกรรมการค้าประเภทนี้มาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

3.2 สภาพทั่วไปของเขตสัมพันธวงศ์

3.2.1 ที่ตั้งและอาณาเขต

เขตสัมพันธวงศ์ตั้งอยู่ใจกลางกรุงเทพมหานคร เป็นเขตการปกครองที่มีขนาดพื้นที่เล็กที่สุดของประเทศไทย มีอาณาเขตติดต่อดังนี้

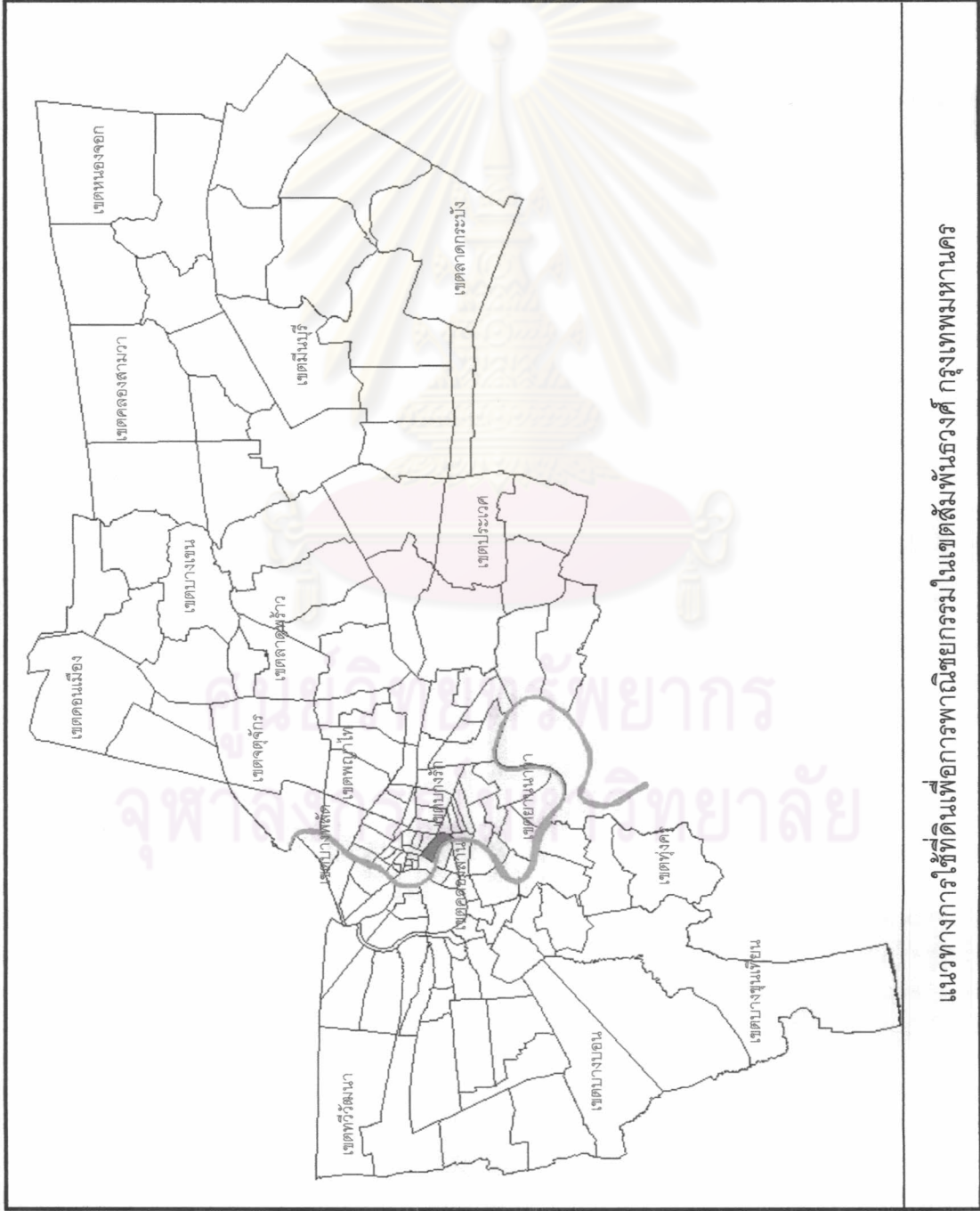
ทิศเหนือ	ติดต่อกับ	เขตป้อมปราบศัตรูพ่ายโดยมีถนนเจริญกรุงและถนนพระราม 4 แบ่งแนวเขตจากช่วงสะพานเจริญสุวสิทธิ์ถึงสะพานดำรงสถิต
ทิศใต้	ติดต่อกับ	แม่น้ำเจ้าพระยา จากเชิงสะพานพุทธยอดฟ้าจนบรรจบกับคลองผดุงกรุงเกษมบริเวณโรงพยาบาลน้ำเสียสี่พระยา
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ	เขตบางรัก โดยมีคลองผดุงกรุงเกษมช่วงสะพานเจริญสุวสิทธิ์ถึงปากคลองผดุงกรุงเกษมบริเวณโรงพยาบาลน้ำเสียสี่พระยา
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ	เขตพระนครจากคลองโอร่าช่วงสะพานเจริญสุวสิทธิ์ถึงสะพานโอร่าถนนที่เชิงสะพานพุทธยอดฟ้า

3.2.2 เขตการปกครอง

เขตสัมพันธวงศ์ แบ่งพื้นที่การปกครองออกเป็น 3 แขวง (ที่มา : ฝ่ายปกครอง เขตสัมพันธวงศ์) ได้แก่

แขวงจักรวรรดิ	มีพื้นที่	0.484 ตารางกิโลเมตร
แขวงสัมพันธวงศ์	มีพื้นที่	0.483 ตารางกิโลเมตร
แขวงตลาดน้อย	มีพื้นที่	0.449 ตารางกิโลเมตร

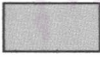
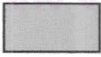

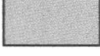
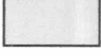

เขตสัมพันธวงศ์ถูกล้อมรอบด้วยพื้นที่เขตชั้นในอื่นๆ ได้แก่ เขตพระนคร เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย และเขตบางรัก ซึ่งสัมพันธวงศ์เป็นพื้นที่ส่วนหนึ่งของพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์ฝั่งตะวันออก ที่มีพื้นที่น้อยที่สุดในกรุงเทพมหานคร คือมีพื้นที่ 1.416 ตารางกิโลเมตร (1,568.73 ตารางกิโลเมตร) หรือมีขนาดเพียงร้อยละ 0.09 ของกรุงเทพมหานคร

แผนที่ที่ 3-3 แสดงการแบ่งเขตการปกครองในเขตสัมพันธวงศ์

สัญลักษณ์

	แขวงจักรวรรดิ		แขวงตลาดน้อย		เขตการปกครอง
	แขวงสัมพันธวงศ์		แม่น้ำ, แหล่งน้ำ		ถนน

แนวทางการใช้ที่ดินเพื่อการพาณิชย์กรรมในเขตสัมพันธวงศ์ กรุงเทพมหานคร		ที่มา สำนักผังเมืองกรุงเทพ
ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย นางสาวทิพย์สุคนธ์ สุปิน	รหัส 4574132025	มาตราส่วน 0 10 20 30 40 50 เมตร

3.3 ลักษณะทางกายภาพ

เขตสัมพันธวงศ์เป็นเขตที่มีกิจกรรมและอาคารสิ่งก่อสร้างที่หนาแน่น ลักษณะอาคารในเขตนี้ ส่วนใหญ่เป็นตึกแถว มีขนาดใหญ่บ้างแต่ไม่มากนัก ถนนแคบและมีความคดเคี้ยวมาก ไม่มีที่ว่างทั้งภายในที่ดินของเอกชนและที่ดินสาธารณะ

จากลักษณะทางกายภาพที่หนาแน่นดังกล่าว ทำให้ไม่มีโอกาสในการขยายพื้นที่ทางแนวราบ และอาคารก็ไม่สามารถเพิ่มความสูงได้มากนัก เนื่องจากมีกฎหมายควบคุมความสูงของอาคารบังคับใช้อยู่ ลักษณะการจัดกลุ่มอาคารในเขตสัมพันธวงศ์สะท้อนให้เห็นถึงการใช้พื้นที่ทุกตารางนิ้วเพื่อการค้าขายและอยู่อาศัย ทำให้ไม่มีพื้นที่ไว้สำหรับดำเนินกิจกรรมอื่นได้เลย แม้กระทั่งวัดที่มีอยู่ในพื้นที่ ก็มีการใช้ที่ว่างเพื่อการจอดรถ ควบคู่ไปกับการทำกิจกรรมทางศาสนา

ลักษณะภูมิประเทศของพื้นที่เขตสัมพันธวงศ์เป็นที่ราบลุ่มดินดอนมีความสูงจากระดับน้ำทะเลปานกลาง 1.50 เมตร ทำให้เมื่อฝนตกชุกจะประสบปัญหาเรื่องการระบายน้ำาลงสู่แม่น้ำเจ้าพระยาไม่ทันทำให้เกิดน้ำท่วมได้ อีกทั้งแต่เดิมกรุงเทพมหานครนั้นมีแม่น้ำลำคลองมากมายซึ่งทำหน้าที่ระบายน้ำตามธรรมชาติได้เป็นอย่างดี การเจริญเติบโตของเมืองที่ขยายตัวอย่างรวดเร็วทำให้แหล่งน้ำตามธรรมชาติลดลง เพราะถูกถมและระบบการระบายน้ำถูกแทนที่ด้วยท่อระบายน้ำที่มีขนาดเล็กกว่าแหล่งน้ำตามธรรมชาติมีผลให้ความสามารถในการระบายน้ำาลงไปด้วย

เนื่องจากเขตสัมพันธวงศ์มีขนาดเล็กมาก ลักษณะภูมิอากาศของเขตสัมพันธวงศ์จึงคล้ายคลึงกับบริเวณอื่นๆ ในเขตกรุงเทพมหานคร คือมีภูมิอากาศแบบร้อนชื้น ปริมาณฝนโดยเฉลี่ย 1,362.5 มิลลิเมตร อุณหภูมิเฉลี่ยโดยประมาณ 29.2 องศาเซลเซียส (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, กรมอุตุนิยมวิทยา, 2547)

3.3.1 โครงข่ายการคมนาคมขนส่ง

3.3.2.1 โครงข่ายการคมนาคมทางบก

ถนนสายหลักของเขตสัมพันธวงศ์มีสองเส้นคือถนนเจริญกรุงและถนนเยาวราชสร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 4 และ 5 ซึ่งในสมัยนั้นจำนวนประชากรและปริมาณการจราจรยังน้อยอยู่ ความกว้างของถนนจึงมีขนาดเพียง 10-15 เมตรเท่านั้น เมื่อชุมชนเจริญขึ้นทำให้การจราจรไม่คล่องตัว เนื่องจากข้อจำกัดทางกายภาพทำให้เขตสัมพันธวงศ์ไม่มีการสร้างถนนเพิ่มเติมขึ้นใหม่ ถนนที่ใช้ในการจราจร ในเขตสัมพันธวงศ์มีแนวถนนหลัก 2 เส้นทางตามแนวทิศตะวันตกถึงตะวันออก คือ ถนนเจริญกรุง และถนนเยาวราชจึงมีการแก้ปัญหาโดยการจัดการเดินทางเดียวโดยมีรายละเอียดดังนี้ (ที่มา: ฝ่ายโยธา สำนักงานเขตสัมพันธวงศ์)

ถนนเจริญกรุง เริ่มจากสะพานดำรงสถิตย์ (สะพานเหล็ก) เติมนทางเดียวมาจนถึงสามแยกหมอมี่(น้ำขมน้ำเต้าทอง) ต่อเนื่องไปจนถึงวงเวียนข้าวหลามตัดกับถนนข้ามหลามและถนนทรงวาด ส่วนถนนเจริญกรุงช่วงต่อจากนี้ไปทางทิศตะวันตกจากสะพานพิทยเสถียรจะเดินรถสวนทางกับช่วงแรกโดยเดินรถจากสะพานพิทยเสถียรไปทางวงเวียนข้าวหลามแล้วขวาเข้าถนนข้าวหลามข้ามสะพาน เลี้ยวซ้ายไปหัวลำโพงและถนนพระราม 4 เลี้ยวขวาไปถนนมหาพฤฒารามหรือจากวงเวียนข้าวหลามเลี้ยวซ้ายเข้าถนนทรงวาด

ถนนเยาวราช เส้นทางเดินรถเริ่มจากขุมประตูเฉลิมพระเกียรติ (วงเวียนโอเดียน) ไปจนถึงสะพานภานุพันธ์ วังบูรพา เขตพระนคร ถนนสายรองที่มีความสำคัญได้แก่ ถนนทรงวาด เป็นถนนที่เลียบบตามแม่น้ำเจ้าพระยาเส้นทางจราจรเริ่มจากเชิงสะพานพุทธผ่านถนนจักรวรรดิเข้าสู่ถนนอนุวงศ์ช่วงนี้เส้นทางเดินรถจะเดินรถทางเดียวจากตะวันตกไปตะวันออกมีถนนทรงวาดอยู่ตอนบนคู่ขนานกับ ถนนอนุวงศ์เดินรถทางเดียวแต่สวนทางกับเส้นแรกจากถนนอนุวงศ์ตัดถนนราชวงศ์เข้าสู่ถนนทรงวาดไปทางทิศตะวันออกจนบรรจบกับถนนเจริญกรุง ที่วงเวียนข้าวหลาม นอกจากนี้ยังมีถนนสายสั้นๆ ที่มีความสำคัญทางเศรษฐกิจ ได้แก่ ถนนอนุวงศ์ ถนนตรีมิตร ถนนทรงสวัสดิ์ ถนนลำพูนไชย ถนนข้าวหลาม ถนนโยธา ถนนมหาจักร ถนนมังกร เป็นต้น ส่วนถนนชอยในเขตสัมพันธวงศ์ก็มีอยู่มากมาย ส่วนใหญ่เป็นชอยสั้นๆ แคบๆ คดเคี้ยว เนื่องจากขาดการวางแผนมาตั้งแต่ต้นทำให้การใช้ที่ดินจึงไม่เป็นระเบียบเรียบร้อยก่อให้เกิดปัญหาต่อสภาพแวดล้อมและทัศนียภาพของพื้นที่

สภาพการจราจรของเขตสัมพันธวงศ์ จากข้อมูลของสำนักจราจร เขตสัมพันธวงศ์จัดว่าเป็นเขตที่มีการจราจรหนาแน่นและติดขัดเกือบตลอดทั้งวัน ถนนที่มีการจราจรหนาแน่น ได้แก่ ถนนเจริญกรุงและถนนเยาวราช ซึ่งจัดได้ว่าเป็นเขตที่มีการจราจรหนาแน่นติดอันดับของกรุงเทพมหานคร จากการศึกษาการจราจรหนาแน่นนี้เองทำให้เป็นการเสียโอกาส เสียเวลาในการค้าเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะในช่วงเทศกาลตามประเพณีของจีน ได้แก่ ตรุษจีน สารทจีน วันไหว้พระจันทร์ เทศกาลกินเจ ซึ่งจะมีคนไทยเชื้อสายจีนมาจับจ่ายซื้อของในเขตเยาวราชมากเป็นพิเศษรวมทั้งมาร่วมงานประเพณีที่จัดขึ้นในบริเวณนี้ ทำให้การจราจรยิ่งหนาแน่น และติดขัดเพิ่มมากขึ้นสาเหตุอีกข้อหนึ่งที่ทำให้เกิดปัญหาการจราจรในบริเวณนี้คือ ถนนเยาวราช และถนนเจริญกรุงเป็นเส้นทางเชื่อมระหว่างย่านที่พักอาศัยในเขตธนบุรี และพุทธมณฑลไปสู่ย่านธุรกิจบริเวณสีลมและบริเวณปทุมวัน ทำให้ในช่วงเช้าบริเวณถนนเจริญกรุงจะมีการจราจรที่ติดขัดมากเป็นพิเศษ

ปัญหาอีกเรื่องหนึ่งของการจราจรขนส่งสำหรับผู้มีจะเดินทางมายังเขตสัมพันธวงศ์ โดยใช้รถยนต์ส่วนตัวคือการขาดแคลนพื้นที่จอดรถ เนื่องจากเขตสัมพันธวงศ์มีการใช้ที่ดินอย่างหนาแน่นทำให้ความต้องการพื้นที่จอดรถจึงมีมาก อีกทั้งยังเป็นแหล่งพาณิชยกรรมที่มีกิจกรรมหลากหลายทำให้การบริการที่จอดรถในเขตนี้มีความจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับผู้ที่จะมาจับจ่ายซื้อสินค้า

ค่าต่างๆ จากตารางที่ 3-2 แสดงรายละเอียดเกี่ยวกับ สถานที่ ให้บริการจอดรถในเขตสัมพันธวงศ์ พบว่าในเขตสัมพันธวงศ์มีพื้นที่สำหรับจอดรถทั้งหมด 27 แห่ง รวมจอดรถได้ 3,300 คัน ซึ่งมีทั้งเป็นอาคารจอดรถ และลานจอดรถซึ่งโดยมากเป็นที่ว่างภายในบริเวณวัด

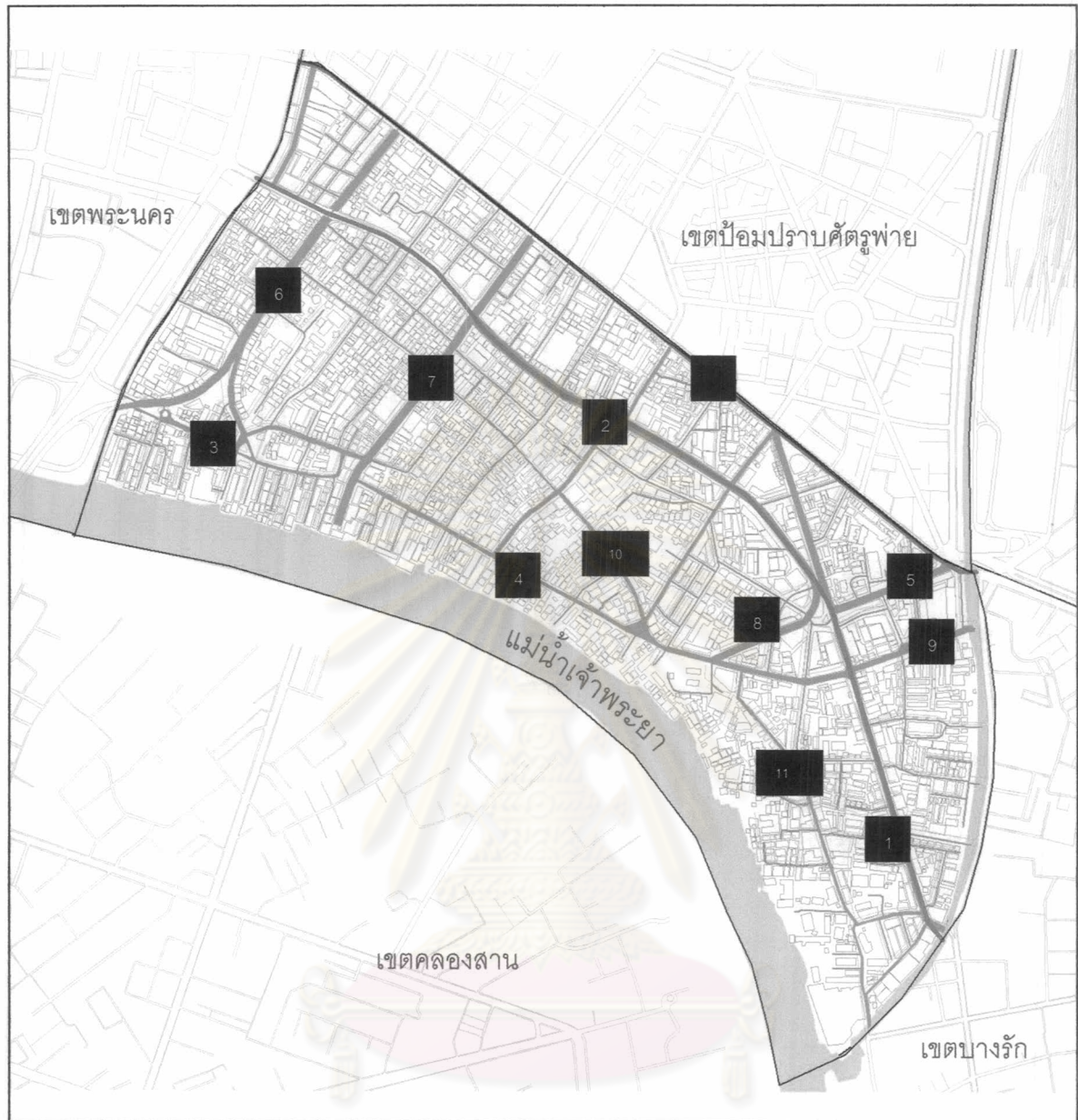
อาคารจอดรถ มีตั้งแต่ชั้นเดียวไปจนถึง 8 ชั้น เป็นที่จอดรถที่อยู่บริเวณอาคารสำนักงาน โรงแรม ภัตตาคาร หรือบริษัทห้างร้าน ในส่วนนี้มักจะจอดรถได้มากกว่า 200 คัน ที่จอดรถในบริเวณนี้จะเก็บค่าจอดรถในอัตราระหว่าง 20-30 บาทต่อชั่วโมง และมีการคิดอัตราค่าจอดรถเป็นรายเดือนราคาจะระหว่าง 600-4,500 บาท ซึ่งถือว่าเป็นอัตราค่อนข้างสูง เมื่อเทียบกับบริเวณศูนย์การค้าในเขตปทุมวัน เนื่องจากพื้นที่ในเขตนี้มีการใช้ที่ดินค่อนข้างหนาแน่น

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 3-1 แสดงชื่อ และชนิดของถนนและซอยในเขตสัมพันธวงศ์ ที่มา: ฝ่ายโยธาสำนักงานเขตสัมพันธวงศ์

ที่	ชื่อถนน, ซอย	ยาว (เมตร)	ชนิดถนน
1	ถนนเจริญกรุง	1,173	คอนกรีตเสริมเหล็ก
2	ถนนเยาวราช	1,400	ลาดยาง
3	ถนนทรงวาด 1 (จากคลองโพงอ่าง-ถนนจักรวรรดิ)	75	ลาดยาง
4	ถนนทรงวาด (เทียบแม่น้ำเจ้าพระยา-ถนนเจริญกรุง)	1005	คอนกรีตเสริมเหล็ก
5	ถนนตรีมิตร	490	ลาดยาง
6	ถนนจักรวรรดิ (ถนนทรงวาด 1-สามแยกสน.จักรวรรดิ)	845	ลาดยาง
7	ถนนราชวงศ์	670	ลาดยาง
8	ถนนทรงสวัสดิ์	465	ลาดยาง
9	ถนนข้าวหลาม	250	ลาดยาง
10	ถนนนิจวงศ์	140	ลาดยาง
11	ถนนโยธา	135	คอนกรีตเสริมเหล็ก

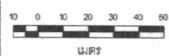
แผนที่ที่ 3-4 ถนนสายหลัก สายรองในเขตสัมพันธวงศ์

สัญลักษณ์ ถนนสายหลัก ถนนตรอย, ซอย ถนนตามตารางที่ 3-1
 ถนนสายรอง แม่น้ำ, แหล่งน้ำ

แนวทางการใช้ที่ดินเพื่อการพาณิชย์กรรมในเขตสัมพันธวงศ์ กรุงเทพมหานคร ที่มา: สำนักผังเมืองกรุงเทพ

ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
นางสาวทิพย์สุนันท์ สุปิน รหัส 4 5 7 4 1 3 2 0 2 5

มาตราส่วน

ตารางที่ 3-2 แสดงรายละเอียดเกี่ยวกับสถานที่ให้บริการจอดรถในเขตสัมพันธวงศ์

ที่	ชื่อ สถานที่ตั้ง	ชั้นจอดรถ	จำนวน (คัน)	อัตราค่าบริการ	เวลาดำเนินการ
1	บริษัทเจ้าพระยาภิเษก (ริเวอร์ไซด์)		500 คัน	30 บาท/ชั่วโมง	24 ชั่วโมง
2	อาคาร คอนโดสี่พระยาภิเษก	ถนนโยธา	120 คัน	20 บาท/ชั่วโมง ; 2,000 บาท/เดือน	24 ชั่วโมง
3	บริษัท ใช้วงเวียนมี 2 แห่ง - ซอยเจริญกรุง 15 - ตรงข้ามร้านอาหาร กวานสิวิกิ	ถนนเจริญกรุง	30-40 คัน 30-40 คัน	20 บาท/ชั่วโมง ; 2,000 บาท/เดือน	24 ชั่วโมง
4	ตลาดน้อยคาร์ปาร์ค	ถนนเจริญกรุง	50-60 คัน	20 บาท/ชั่วโมง ; 1,500 บาท/เดือน	24 ชั่วโมง
5	วัดอภัยราชบำรุง	ถนนเจริญกรุง	40 คัน	20 บาท/ชั่วโมง ; 600-700 บาท/เดือน	24 ชั่วโมง
6	อาคารณัฐภูมิ	ถนนเจริญกรุง	128 คัน	20 บาท/ชั่วโมง ; 2,000 บาท/เดือน	24 ชั่วโมง
7	วัดปทุมคงคา	ถนนทรงวาด	140 คัน	ชั่วโมงแรก 20 บาท ชั่วโมงต่อไป 10 บาท	24 ชั่วโมง
8	ลานจอดรถริมแม่น้ำเจ้าพระยา	ถนนทรงวาด	40-50 คัน	25 บาท/ชั่วโมง	24 ชั่วโมง
9	บริษัทยูโรเปียนเอ็นเตอร์ไพรส์	ถนนตรีมิตร	250 คัน	20 บาท/ชั่วโมง ; 3,000 บาท/เดือน	24 ชั่วโมง
10	วัดไตรมิตรวิทยาราม มีที่จอด 3 แห่ง - ด้านโรงเรียนไตรมิตรฯ - ด้านหน้าและด้านข้างวัด - ด้านโรงเรียนมหาวิทยาลัยราชภัฏ		40 คัน 30 คัน 40 คัน	ไม่เก็บ กลางคืน 1,000 บาท/เดือน รถหนักท่องเที่ยวจอด 08.00-17.00 น.	เป็นลานกีฬาเปิด 05.00-23.00 น. วัดมีงานห้ามจอด
11	อาคารเลขที่ 115	ถนนตรีมิตร	250 คัน	20 บาท/ชั่วโมง ; 3,000 บาท/เดือน	24 ชั่วโมง

ตารางที่ 3-2 แสดงรายละเอียดเกี่ยวกับสถานที่ให้บริการจอดรถในเขตสัมพันธวงศ์ (ต่อ)

ที่	ชื่อ สถานที่ตั้ง	ชั้นจอดรถ	จำนวน (คัน)	อัตราค่าบริการ	เวลาดำเนินการ
12	บริเวณโรงพยาบาลนครินทร์เฉลิมบุรีเก่า	ถนนทรงสวัสดิ์	50 คัน	30 บาท/ชั่วโมง	05.00-24.00 น.
13	อาคารอัฐพงษ์	ถนนเยาวพานิช	3 ชั้น	20 บาท/ชั่วโมง ; 3,500 บาท/12 ชั่วโมง/เดือน ; 4,500 บาท/เดือน	24 ชั่วโมง
14	วัดชัยภูมิการาม	ถนนเยาวพานิช	100 คัน	ชั่วโมงแรก 30 บาท ชั่วโมงต่อไป 20 บาท	24 ชั่วโมง
15	สมาคมฮากกา	ถนนพาดสาย	60 คัน	20 บาท/ชั่วโมง ; 2,000 บาท/เดือน	05.00-24.00 น.
16	วัดสัมพันธวงศ์	ถนนทรงสวัสดิ์	120 คัน	800 บาท/12 ชั่วโมง/เดือน ; 1,500 บาท/เดือน	24 ชั่วโมง
17	เท็กซัสสุกี้	ถนนผดุงดาว	90 คัน	30 บาท/ชั่วโมง ; 1,500-3,000 บาท/เดือน	24 ชั่วโมง
18	บริษัทโรงแรมไวท์ออคิดจำกัด	ถนนเยาวราช	120 คัน	30 บาท/ชั่วโมง	24 ชั่วโมง
19	วัดมงคลสมมาคม	ถนนแปลงนาม	30-40 คัน	20 บาท/ชั่วโมง ; 2,000 บาท/เดือน	05.00-21.00 น.
20	อาคารคาเธ่ย์	ถนนเยาวราช	180 คัน	40 บาท/ชั่วโมง ; 1,500-3,000 บาท/เดือน	24 ชั่วโมง
21	อาคารไชน่าทาวน์	ถนนมังกร	80 คัน	25 บาท/ชั่วโมง	24 ชั่วโมง
22	วัดกันมาตุยาราม	ถนนมังกร	50 คัน	10 บาท/ชั่วโมง	24 ชั่วโมง

ตารางที่ 3-2 แสดงรายละเอียดเกี่ยวกับสถานที่ให้บริการจอดรถในเขตสัมพันธวงศ์ (ต่อ) ที่มา : เสน่ห์เมืองจิว ทำเลมังกกร

ที่	ชื่อ สถานที่ตั้ง	ชั้นจอดรถ	จำนวน (คัน)	อัตราค่าบริการ	เวลาดำเนินการ
23	บริษัทโรงแรมแกรนด์ไฮเน่จอร์ตติ้งจำกัด	ใต้ดิน 6 ชั้น	240 คัน	100 บาท/ชั่วโมง เน้นบริการภายใน	24 ชั่วโมง
24	อาคารกาญจนาพิทักษ์	8 ชั้น	200 คัน	20 บาท/ชั่วโมง	24 ชั่วโมง
25	วัดชัยชนะสงคราม (วัดสี่กั๊ก)	ลานจอด	40-50 คัน	20 บาท/ชั่วโมง ; 1,500 บาท/เดือน	24 ชั่วโมง
26	วัดจักรวรรดิราชาวาส	ลานจอด	100 คัน	20 บาท/ชั่วโมง	24 ชั่วโมง
27	วัดบพิตรพิมุข	ลานจอด	50 คัน	500-1,500 บาท/เดือน	24 ชั่วโมง

แผนที่ที่ 3-5 สถานที่จอดรถในเขตสัมพันธวงศ์

สัญลักษณ์

- เขตการปกครอง
- ถนน
- แม่น้ำ, แหล่งน้ำ

สถานที่จอดรถ ตามตารางที่ 3-2

แนวทางการใช้ที่ดินเพื่อการพาณิชย์กรรมในเขตสัมพันธวงศ์ กรุงเทพมหานคร

ที่มา: สำนักผังเมืองกรุงเทพ

ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
นางสาวทิพย์สุคนธ์ สุปิน รหัส 4 5 7 4 1 3 2 0 2 5

มาตราส่วน

3.3.2.1 ระบบขนส่งมวลชน

ระบบขนส่งมวลชนที่เข้าถึงเขตสัมพันธวงศ์มีเพียงรถประจำทางขององค์การขนส่งมวลชนกรุงเทพ (ขสมก.) และของบริษัทเอกชนที่ถือสัมปทานเส้นทางเดินรถ โดยมีทั้งรถธรรมดาและรถปรับอากาศ ถนนที่มีรถประจำทางวิ่งมากกว่า 15 สายได้แก่ ถนนจักรวรรดิ ถนนเยาวราช ถนนเจริญกรุง และถนนตรีมิตร เนื่องจากการที่มีรถประจำทางผ่านเขตสัมพันธวงศ์หลายสาย ทำให้การเดินทางมายังเขตสัมพันธวงศ์นั้นสะดวกสบายยิ่งขึ้น นอกจากนั้นยังสามารถเดินทางด้วยรถไฟและรถไฟฟ้าใต้ดินด้วยเช่นกัน เนื่องจากเขตสัมพันธวงศ์นั้นอยู่ใกล้กับสถานีรถไฟหัวลำโพง ซึ่งเป็นจุดเชื่อมต่อการคมนาคมทางรถไฟ และยังมีสถานีรถไฟใต้ดินสายเฉลิมรัชมงคลอยู่ภายในบริเวณนั้น แล้วนั่งรถประจำทางต่อเข้ามาก็จะทำให้สามารถย่นระยะเวลาในการเดินทางมายังเขตสัมพันธวงศ์

3.3.2.3 การเดินทางทางน้ำ

เนื่องจากเขตสัมพันธวงศ์มีแนวเขตที่อยู่ติดแม่น้ำเจ้าพระยา บริเวณถนนทรงวาด แต่เดิมนั้นมีท่าเทียบเรือริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาอยู่หลายแห่ง เพื่อไว้ขนถ่ายสินค้าในสมัยก่อน ปัจจุบันการเดินทางทางน้ำในได้ลดบทบาทลงเป็นอย่างมาก จากเดิมที่เคยเป็นท่าเรือที่ใช้ขนสินค้าระหว่างจังหวัด มาเป็นท่าเรือข้ามฟากและท่าเรือด่วน ท่าเรือที่ใช้เป็นท่าเรือด่วนมีทั้งหมด 1 ท่าได้แก่ ท่าราชวงศ์ ส่วนท่ากรมเจ้าท่าเป็นท่าเรือธรรมดา ท่าเรือข้ามฟากมีทั้งหมด 2 ท่าได้แก่ ท่าราชวงศ์ และท่าสวัสดิ์ ปริมาณผู้โดยสารเรือของท่าน้ำราชวงศ์มีปริมาณผู้โดยสารเฉลี่ยรวมถึง 25,000 คนในวันธรรมดา และจำนวน 14,000 คนในวันหยุด เนื่องจากท่าน้ำราชวงศ์เป็นท่าเรือด่วน และเรือข้ามฟาก จึงมีผู้โดยสารมาใช้เป็นจำนวนมาก ส่วนทางเรืออื่นๆ มีผู้มาใช้้อย่างประปราย ในบางท่า เช่น ท่ากรมเจ้าท่าไม่เปิดให้บริการในวันหยุด

3.3.2 สาธารณูปโภค

3.3.3.1 ระบบประปา

การผลิตน้ำประปาเพื่อป้อนจ่ายให้เขตสัมพันธวงศ์ในระยะ 10 ปีที่ผ่านมา มีการเปลี่ยนแปลงไม่มากนัก โดยเขตสัมพันธวงศ์ใช้น้ำประปาที่การประปานครหลวงเป็นผู้รับผิดชอบในการให้บริการ ซึ่งอยู่ในเขตประปา สาขาแมนศรี โดยน้ำประปาจะมาจากการผลิตและสูบน้ำจากโรงกรองน้ำสามเสน โดยเดินทางท่อประธานซึ่งวางอยู่ใต้ดินผ่านถนนเยาวราชช่วงต้น (ขนาดท่อ 1,000 มิลลิเมตร) เข้าถนนเจริญกรุง (ขนาดท่อ 900-400 มิลลิเมตร) ต่อไปยังถนนทรงวาด ถนนทรงสวัสดิ์ และถนนตรีมิตร (ขนาดท่อ 300-400 มิลลิเมตร) แล้วจ่ายเข้าท่อบริเวณตามซอยต่างๆ โดยมีขนาดท่อ 200 มิลลิเมตร 100 มิลลิเมตร และเล็กกว่า 100 มิลลิเมตร ตามลำดับ

3.3.3.2 **ระบบไฟฟ้า** เขตสัมพันธวงศ์ใช้ไฟฟ้าจากระบบไฟฟ้าแรงสูงจาก สถานีต้นทางคือ สถานีพระนครเหนือ ส่งมายังสถานีย่อยสะพานดำในเขตป้อมปราบศัตรูพ่าย การเดินสายไฟฟ้าแรงสูงในเขตนี้เป็นแบบใต้ดิน ซึ่งเป็นท่อย่อยสายตามถนนสายต่างๆ ในการจ่ายไฟฟ้าแรงต่ำในพื้นที่เขตสัมพันธวงศ์ จะเป็นระบบวงจรตาข่าย (Secondary Network) เป็นระบบที่หม้อแปลงไฟฟ้าทุกสถานีย่อยจะเชื่อมต่อกันเป็นตาข่าย ส่งผลให้ประสิทธิภาพในการจ่ายไฟฟ้าดีที่สุดปริมาณการใช้ไฟฟ้าในเขตสัมพันธวงศ์ พบว่าอัตราการใช้ไฟฟ้าในเขตสัมพันธวงศ์มีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้นทุกปี ส่วนใหญ่จะเป็นผู้ใช้ประเภทกิจการ บ้านพักอาศัย ซึ่งสรุปได้ว่าเขตสัมพันธวงศ์มีไฟฟ้าใช้อย่างเพียงพอกับความต้องการของประชาชนในพื้นที่

3.3.3.3 **ระบบโทรศัพท์** ระบบโทรศัพท์ของเขตสัมพันธวงศ์ จะอยู่ในความรับผิดชอบขององค์การโทรศัพท์ 1 ชุมสายคือ สำนักบริการโทรศัพท์สำราญราษฎร์ และบริษัทเทเลคอมเอเชีย 2 ชุมสาย คือ ชุมสายสำราญราษฎร์ และชุมสายกรุงเกษม โดยมีพื้นที่ให้บริการซ้อนกัน ในช่วงระยะ 10 ปีที่ผ่านมา การเปลี่ยนแปลงการขอใช้บริการเลขหมายน้อยมาก เนื่องจากพื้นที่อยู่อาศัยมีความอึดตัว อีกทั้งการปรับปรุงโครงข่ายทำได้อย่างจำกัด เนื่องจากถนนคับแคบ การเดินสายโทรศัพท์ที่เป็นปฐมภูมิจะเดินเป็นท่อย่อยสายใต้ดินอยู่ตามถนนสายหลักๆ เช่น ถนนเยาวราช ถนนเจริญกรุง ถนนทรงวาด ถนนจักรวรรดิ ถนนวานิช 1 ถนนมหาจักร และถนนข้าวหลาม

3.3.3.4 **การระบายน้ำ** จากการที่เขตสัมพันธวงศ์เป็นพื้นที่ราบลุ่ม มีความสูงจากระดับน้ำทะเลปานกลางเพียง 1.5 เมตรเท่านั้น ในขณะที่มีฝนตกหนักการระบายน้ำลงสู่แม่น้ำเจ้าพระยาไม่ทัน ทำให้ก่อให้เกิดปัญหาน้ำท่วมชั่วคราวได้ แต่ก็ไม่ได้เป็นปัญหาใหญ่เท่าใดนักเนื่องจากหน่วยงานทางภาครัฐได้มีการแก้ปัญหาให้บรรเทาลง ซึ่งระบบการระบายน้ำในปัจจุบันจึงดีกว่าเมื่อก่อนมาก

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

3.4 ลักษณะทางเศรษฐกิจ

3.4.1 บทบาททางเศรษฐกิจที่สำคัญของเขตสัมพันธวงศ์

จากการศึกษาประวัติความเป็นมาของเขตสัมพันธวงศ์ตั้งแต่อดีต จะเห็นได้ว่าเขตสัมพันธวงศ์เป็นชุมชนชาวจีนเก่าแก่ มีการทำกิจกรรมการค้าที่หลากหลาย มีเอกลักษณ์เฉพาะพื้นที่ บทบาทการค้าที่สำคัญของเขตสัมพันธวงศ์นั้น คือการเป็นย่านการค้าส่งและค้าปลีกที่ใหญ่ระดับประเทศ สินค้าส่วนใหญ่ได้แก่ สินค้าประเภทของกินและของใช้ โดยเฉพาะสินค้าที่ส่งมาจากเมืองจีน เนื่องจากบริเวณนี้อยู่ใกล้แม่น้ำ การขนส่งทางเรือจึงสะดวก มีศูนย์กลางการขนถ่ายสินค้า อาคารที่พักอาศัยก็เป็นแบบกึ่งพักอาศัยกึ่งโกดังสินค้า

การเติบโตอย่างรวดเร็วของกิจกรรมต่างๆ ในพื้นที่ ทำให้ย่านต่างๆ ในเขตสัมพันธวงศ์ มีกิจกรรมที่เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย ได้แก่ ตลาดลำเพ็ญเปลี่ยนมาเป็นตลาดค้าส่ง ทำหน้าที่เป็นตัวกระจายสินค้าไปสู่ร้านค้าต่างๆ ทั้งในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัด โดยมีสินค้าหลักเป็นผ้าต่างๆ เครื่องเขียน เครื่องประดับสตรี และของใช้กระจุกกระจิกประเภทกีฬา ช้อปปิ้ง ย่านค้าของบริเวณถนนเยาวราชก็ยังมีคงเป็นกิจกรรมเดิมอยู่ ส่วนบริเวณถนนทรงวาดซึ่งแต่เดิมมีสินค้าประเภทใบชาจากเมืองจีนนั้น ก็เปลี่ยนมาเป็นผลิตภัณฑ์ทางการเกษตร เป็นต้น

3.4.2 รายได้จากภาษีและค่าธรรมเนียม

การจัดเก็บภาษีอากรของเขตสัมพันธวงศ์ ซึ่งได้แก่ ภาษีโรงเรือนและที่ดิน ภาษีบำรุงท้องที่ และภาษีป้ายอยู่ในความรับผิดชอบของงานรายได้เขตสัมพันธวงศ์

ตารางที่ 3-3 สถิติการจัดเก็บภาษีและค่าธรรมเนียมต่างๆ ตั้งแต่ปีงบประมาณ 2540-2546 พบว่า ภาษีที่สามารถเก็บได้มากที่สุดคือ ภาษีโรงเรือนและที่ดิน มียอดรวมทั้งสิ้น 657,764,113.11บาท รองลงมาคือ ภาษีป้าย มียอดรวมทั้งสิ้น 63,182,208.94 บาท และภาษีบำรุงท้องที่ 4,102,604.49 บาท ตามลำดับ นอกจากนี้ยังพบว่าภาษีโรงเรือนนั้นมีการเพิ่มขึ้นทุกปีเป็นอัตราร้อยละ 22.37 ส่วนภาษีบำรุงท้องที่มีอัตราเพิ่มร้อยละ 10.39 แสดงว่ามีการใช้อาคารเพื่อการค้าและที่อยู่อาศัยเพิ่มมากขึ้น ประกอบกับเป็นย่านการค้าซึ่งมีธุรกิจมากมายทำให้มีคนอาศัยอย่างหนาแน่น ส่วนภาษีป้ายมีอัตราลดลง คือ ภาษีป้ายจากปีงบประมาณ 2540 เป็นเงิน 9,929,650.28 บาท จนถึงปีงบประมาณ 2546 คิดเป็นเงิน 8,883,994.60บาท ลดลงร้อยละ 10.53 ตามลำดับ

ตารางที่ 3-3 แสดงสถิติการเก็บภาษีและค่าธรรมเนียมต่างๆ ของเขตสัมพันธวงศ์ ปีงบประมาณ 2540-2546

ปี พ.ศ.	ภาษีโรงเรียนและที่ดิน (บาท)	ภาษีบำรุงท้องที่ (บาท)	ภาษีป้าย (บาท)
2540	85,527,121.03	419,885.10	9,929,650.28
2541	86,116,152.90	620,184.10	9,248,677.50
2542	88,944,975.12	798,214.51	8,822,483.45
2543	93,818,525.54	740,161.96	8,670,548.70
2544	94,771,687.58	492,843.96	8,760,623.85
2545	103,927,019.30	562,717.18	8,866,230.56
2546	104,658,631.64	468,597.68	8,883,994.60
รวม	657,764,113.11	4,102,604.49	63,182,208.94

ที่มา : งานรายได้ สำนักงานเขตสัมพันธวงศ์ กรุงเทพมหานคร

3.5 ลักษณะทางสังคม

3.5.1 การศึกษาและสาธารณสุข

การบริการทางการศึกษานั้น เขตสัมพันธวงศ์มีโรงเรียนทั้งของรัฐบาลและเอกชน ตั้งอยู่ในพื้นที่ โดยแบ่งเป็นโรงเรียนระดับอนุบาล 1 โรงเรียน คือ โรงเรียนอนุบาลจงจิตต์ โรงเรียนระดับประถมศึกษาอยู่ในสังกัดคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ 2 โรงเรียน คือ โรงเรียนมหาวิทยาลัยวัด และโรงเรียนวัดชัยชนะสงคราม สังกัดกรุงเทพมหานคร 3 โรงเรียน คือ โรงเรียนวัดปทุมคงคา โรงเรียนวัดสัมพันธวงศ์ และโรงเรียนวัดจักรวรรดิราชาวาส โรงเรียนในสังกัดของเอกชน 4 โรงเรียนคือ โรงเรียนกุหลาบวิทยา โรงเรียนกุหลาบวัฒนา โรงเรียนผยอง และโรงเรียนมงกุฎเงินเตอะกุ่มเขี้ยว โรงเรียนระดับมัธยมศึกษา มีทั้งหมด 3 โรงเรียน คือ โรงเรียนไตรมิตรวิทยาลัย โรงเรียนกุหลาบวิทยา โรงเรียนกุหลาบวัฒนา และระดับอาชีวศึกษา สังกัดกระทรวงศึกษาธิการ 2 โรงเรียน คือ วิทยาเขตบพิตรพิมุข และโรงเรียนเอี่ยมละออ

สรุปได้ว่า การให้บริการศึกษาในเขตสัมพันธวงศ์นั้นพอเพียงแก่ความต้องการของคนในพื้นที่ เนื่องจากมีโรงเรียนในระดับต่างๆ กระจายอยู่ในพื้นที่อย่างทั่วถึง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การศึกษาขั้นพื้นฐานระดับประถมศึกษานั้น จะมีโรงเรียนที่ดำเนินการสอนอยู่ทั้งหมด 9 โรงเรียน ทั้งของรัฐบาลและเอกชน

ในส่วนของการบริการทางด้านสาธารณสุขนั้น เขตสัมพันธวงศ์มีศูนย์บริการสาธารณสุขที่ 13 ตั้งอยู่บริเวณถนนราชวงศ์ และโรงพยาบาลเทียนฟ้ามูลนิธิ ซึ่งเป็นโรงพยาบาลเก่าแก่ ตั้งอยู่ถนนเยาวราช ใกล้กับบริเวณวงเวียนโอเดียน ซึ่งให้บริการทางด้านการรักษาและป้องกันโรคให้แก่ประชาชนทั่วไป

3.5.2 ศาสนสถาน

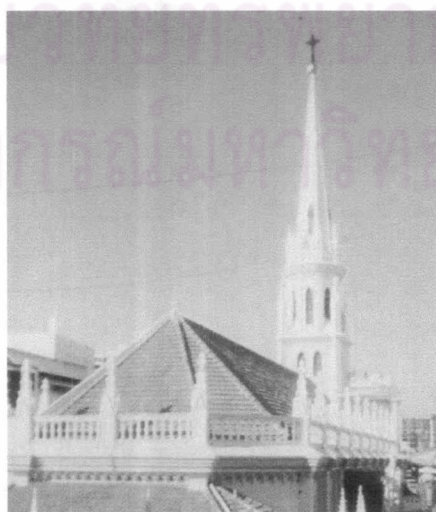
ศาสนสถานในเขตสัมพันธวงศ์นั้นมีอยู่หลากหลายศาสนา มีวัดทางพุทธศาสนาที่เป็นวัดไทย 7 แห่ง วัดญวน 5 แห่ง โบสถ์โรมันคาทอลิก 1 แห่ง มัสยิด 1 แห่ง เนื่องจากความเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนชาวจีนที่มีมาตั้งแต่อดีตทำให้ในเขตสัมพันธวงศ์มีศาลเจ้าจีนกระจายอยู่ทั่วไปในพื้นที่รวมทั้งสิ้น 22 แห่ง จำนวนศาสนสถานที่มีมากดังกล่าวมาแล้วนี้ ทำให้สามารถบริการประชาชนได้อย่างทั่วถึง มีการเข้าถึงสะดวก และนอกจากจะบริการทางด้านศาสนาแล้ว ศาสนสถานบางแห่งยังใช้เป็นที่พักผ่อนและเป็นสถานที่นันทนาการสำหรับชุมชนอีกด้วย

ภาพประกอบที่ 3-6 วัดปทุมคงคา

ภาพประกอบที่ 3-7 มัสยิดบริเวณถนนทรงวาด

ภาพประกอบที่ 3-8 โบสถ์คริสต์วัดกัลหวาร

3.5.3 ลักษณะประชากร

จากตารางที่ 3-4 เขตสัมพันธวงศ์มีประชากรในปี 2546 รวมทั้งสิ้น 35,996 คน เป็นเพศชาย 18,177 คน เป็นเพศหญิง 17,819 คน ความหนาแน่น 25,420 คนต่อตารางกิโลเมตร และแขวงที่มีประชากรมากที่สุด คือ แขวงสัมพันธวงศ์ มีประชากร 14,074 คน แยกเป็นเพศชาย 7,047 คน เพศหญิง 7,027 คน รองลงมาคือแขวงจักรวรรดิ มีประชากรทั้งสิ้น 11,288 คน ความหนาแน่น 23,322 คนต่อตารางกิโลเมตร แยกเป็นเพศชาย 5,863 คน เพศหญิง 5,425 คน และแขวงที่มีประชากรน้อยที่สุดคือ แขวงตลาดน้อย มีประชากรทั้งสิ้น 10,634 คน ความหนาแน่น 23,683 แยกเป็นเพศชาย 5,267 คน เพศหญิง 5,367 คน ตามลำดับ

ตารางที่ 3-4 แสดงจำนวนประชากรรายแขวง เขตสัมพันธวงศ์ พ.ศ. 2546

แขวง	ชาย	หญิง	รวม	ความหนาแน่น
จักรวรรดิ	5,863	5,425	11,288	23,322
สัมพันธวงศ์	7,047	7,027	14,074	29,138
ตลาดน้อย	5,267	5,367	10,634	23,683
รวม	18,177	17,819	35,996	25,420

ที่มา : สำนักงานสถิติแห่งชาติ

3.5.3.1 การคาดการณ์ประชากร

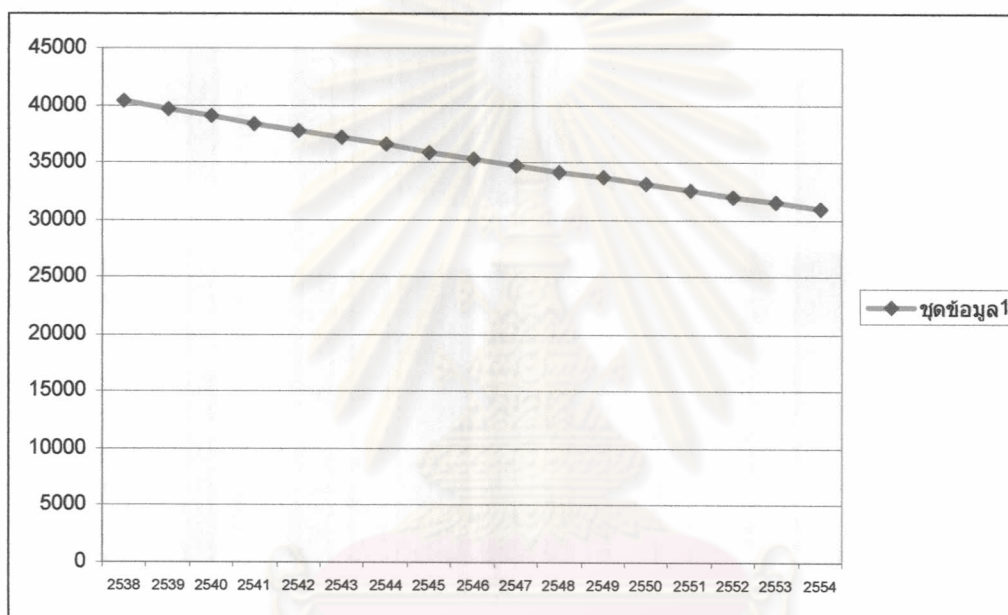
จากตารางที่ 3-5 เมื่อนำประชากร 9 ปีย้อนหลัง คือ ตั้งแต่ปี 2538-2546 มาเปรียบเทียบกันจะพบว่า เขตสัมพันธวงศ์มีจำนวนประชากรลดลงทุกปี แขวงที่มีจำนวนประชากรมากที่สุด คือ แขวงสัมพันธวงศ์ รองลงมาคือ แขวงจักรวรรดิ และแขวงตลาดน้อย ตามลำดับ

เมื่อนำข้อมูลประชากรมาคาดการณ์ประชากรโดยใช้แบบจำลองเชิงทวีกำลัง (Exponential Model) แล้ว แผนภูมิกราฟที่ 1 2 3 และ 4 จะเป็นกราฟที่แสดงถึงประชากรในอนาคตของเขตสัมพันธวงศ์ แขวงจักรวรรดิ แขวงสัมพันธวงศ์ และแขวงตลาดน้อย ซึ่งผลของกราฟแสดงให้เห็นว่าจำนวนประชากรมีแนวโน้มลดลง โดยการลดลงของจำนวนประชากรในเขตสัมพันธวงศ์ เป็นการลดลงอย่างต่อเนื่องมาเป็นเวลานาน เนื่องจากเขตสัมพันธวงศ์เป็นเขตเศรษฐกิจ มีการขายตัวของกิจกรรมการค้าหนาแน่นขึ้น ทำให้ประชากรที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ย้ายออกไปจากศูนย์กลางเมืองซึ่งมีสภาพแวดล้อมที่เสื่อมโทรม ไปสู่พื้นที่เขตชานเมือง และจะเข้ามาทำงานในช่วงเวลากลางวันเท่านั้น นอกจากนี้แล้วอีกปัจจัยเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของชาวจีนในเขตสัมพันธวงศ์ พบว่าราคาที่ดินในเขตสัมพันธวงศ์สูงมาก การซื้ออาคารจึงเน้นเพื่อทำการค้ามากกว่าที่อยู่อาศัย

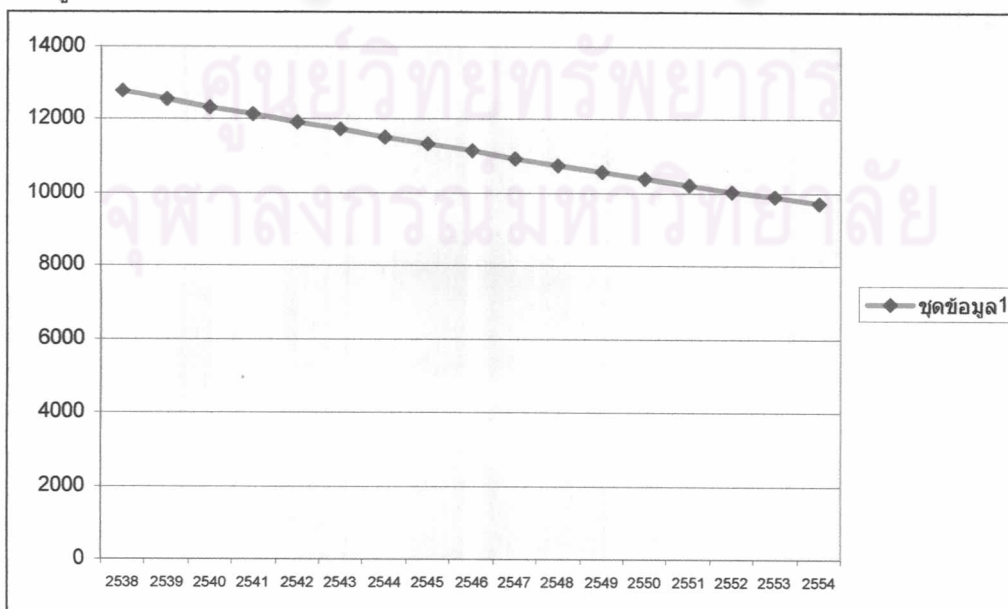
ตารางที่ 3-5 แสดงจำนวนประชากรรายแขวง เขตสัมพันธวงศ์ พ.ศ. 2538-2546

แขวง	จำนวนประชากร (คน)								
	2538	2539	2540	2541	2542	2543	2544	2545	2546
จักรวรรดิ	12,826	12,555	12,454	12,163	11,810	11,597	11,463	11,350	11,288
สัมพันธวงศ์	15,918	15,572	15,353	15,259	14,820	14,533	14,301	14,106	14,074
ตลาดน้อย	11,668	11,458	11,177	11,206	10,963	10,795	11,135	10,671	10,634
รวม	40,412	39,585	38,984	38,628	37,593	36,925	36,899	36,127	35,996

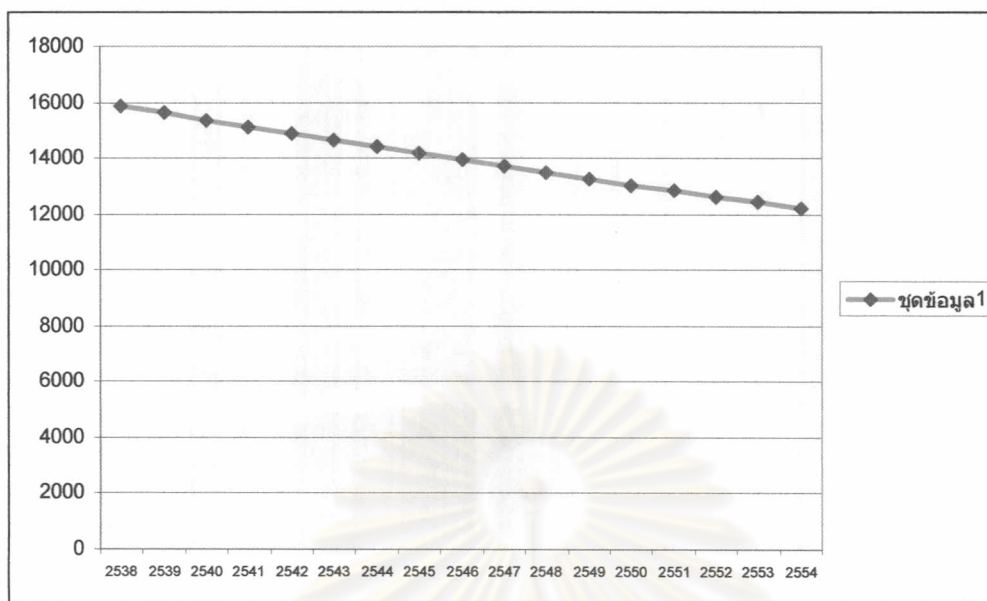
แผนภูมิที่ 3-1 แสดงคาดการณ์ประชากรในอนาคตของเขตสัมพันธวงศ์ แบบจำลองเชิงทวิกำลัง

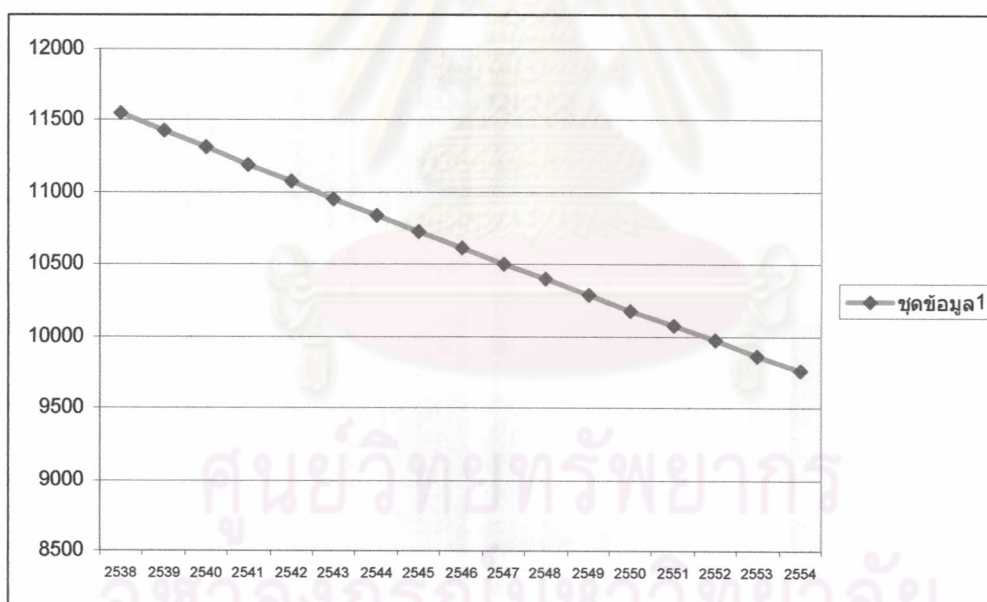
แผนภูมิที่ 3-2 แสดงคาดการณ์ประชากรในอนาคตของแขวงจักรวรรดิ แบบจำลองเชิงทวิกำลัง

แผนภูมิที่ 3-3 แสดงคาดการณ์ประชากรในอนาคตของแขวงส้มพันรวงศ์ แบบจำลองเชิงทวิกำลัง

แผนภูมิที่ 3-4 แสดงคาดการณ์ประชากรในอนาคตของแขวงตลาดน้อย แบบจำลองเชิงทวิกำลัง

จากตารางที่ 3-6 แสดงความหนาแน่นของประชากรรายแขวง เขตส้มพันรวงศ์ ตั้งแต่ พ.ศ. 2538-2546 พบว่า ความหนาแน่นของประชากรในเขตส้มพันรวงศ์ปี 2546 เท่ากับ 25,420 คนต่อตารางกิโลเมตรซึ่งถือว่าเป็นความหนาแน่นที่สูงมาก เมื่อเปรียบเทียบความหนาแน่นประชากรย้อนหลังไป 9 ปี กลับพบว่า แนวโน้มความหนาแน่นของประชากรในเขตลดลงเป็นลำดับ แขวงจักรวรรดิจากเดิมที่เป็นแขวงที่มีประชากรอาศัยอยู่อย่างหนาแน่นเป็นอันดับสองรองจากแขวงส้มพันรวงศ์ กลายเป็นแขวงที่มีความหนาแน่นน้อยที่สุดในปัจจุบัน คือ 23,322 คน

ต่อตารางกิโลเมตร อาจจะเนื่องมาจากแขวงจักรวรรดิเป็นย่านการค้าที่สำคัญระดับประเทศ ไม่ใช่แหล่งที่พักอาศัยชั้นดี คนที่มีฐานะจึงย้ายถิ่นฐานไปอยู่อาศัยยังพื้นที่ที่เหมาะสมมากกว่า ประชากรส่วนใหญ่ในพื้นที่จึงเป็นประชากรแฝงและแรงงานในการดำเนินกิจกรรมการค้าให้กับพื้นที่เท่านั้น ส่วนแขวงสัมพันธวงศ์และแขวงตลาดน้อย ยังคงมีประชากรอาศัยอยู่ในพื้นที่หนาแน่น เนื่องจากยังคงเป็นแหล่งการค้าที่สามารถพักอาศัยไปด้วยได้อย่างไม่ลำบากและแออัดมากนัก

ตารางที่ 3-6 แสดงความหนาแน่นประชากรรายแขวง เขตสัมพันธวงศ์ พ.ศ. 2538-2546

แขวง	พื้นที่ (ตร.กม.)	ความหนาแน่น (คน/ตารางกิโลเมตร)								
		2538	2539	2540	2541	2542	2543	2544	2545	2546
จักรวรรดิ	0.484	26,500	25,940	25,731	25,130	24,401	23,961	23,684	23,450	23,322
สัมพันธวงศ์	0.483	32,957	32,240	31,787	31,592	30,683	30,089	29,609	29,205	29,138
ตลาดน้อย	0.449	25,987	25,519	24,893	24,893	24,417	24,042	24,800	23,766	23,683
รวม		28,539	27,755	27,531	27,279	26,548	26,076	26,058	25,513	25,420

3.5.3.3 การเปลี่ยนแปลงประชากร

การเปลี่ยนแปลงประชากรในเขตสัมพันธวงศ์สามารถพิจารณาจากอัตราการเกิด อัตราการตาย และอัตราการย้ายถิ่น จากตารางที่ 3-7 แสดงอัตราการเพิ่มของประชากรโดยธรรมชาติและอัตราการย้ายถิ่นสุทธิ เขตสัมพันธวงศ์ ปีพ.ศ.2538 พ.ศ. 2542 และ พ.ศ. 2546 พบว่า อัตราการเพิ่มของประชากรในเขตสัมพันธวงศ์มีแนวโน้มเพิ่มขึ้น คือ จากปี พ.ศ. 2538 อัตราเพิ่มโดยธรรมชาติเท่ากับ -0.52 เพิ่มมาเป็น -0.40 และ -0.45 ในปี พ.ศ.2542 และปี พ.ศ.2546 ตามลำดับ และเมื่อพิจารณาถึงการย้ายถิ่นสุทธิก็พบว่า อัตราการย้ายถิ่นออกสูงกว่าอัตราการย้ายถิ่นเข้า ในปี พ.ศ.2538 เท่ากับ -1.40 ลดลงเป็น 1.44 ในปี พ.ศ.2546 ประกอบกับพื้นที่เขตสัมพันธวงศ์นั้น มีกิจกรรมการค้าที่หนาแน่น มีสภาพแวดล้อมไม่เหมาะสมกับการพักอาศัย ทำให้ประชากรในพื้นที่ย้ายออกไปอาศัยอยู่ในพื้นที่อื่น และเข้ามาในเขตสัมพันธวงศ์เพื่อทำงานในพื้นที่เป็นลักษณะเข้าไปเงินกลับ ด้วยเหตุผลดังกล่าวจึงทำให้ประชากรในพื้นที่มีแนวโน้มลดลงตามลำดับ จากลักษณะดังกล่าวทำให้เกิดปัญหาการจราจรติดขัดเนื่องจากต้องมีการเดินทางระหว่างที่พักเข้ามาทำงานในพื้นที่ รวมไปถึงปัญหาประชากรแฝงที่เข้ามาอาศัยในพื้นที่เพื่อเป็นแรงงานให้กับการค้าต่างๆ อีกด้วย

ตารางที่ 3-7 แสดงอัตราการเพิ่มของประชากรโดยธรรมชาติ และอัตราการย้ายถิ่นสุทธิ เขตสัมพันธวงศ์
ปีพ.ศ.2538 พ.ศ.2542 และ พ.ศ.2546

ปี พ.ศ.	จำนวนประชากร (คน)	เกิด	ตาย	อัตราเพิ่มโดยธรรมชาติ	ย้ายเข้า	ย้ายออก	อัตราย้ายถิ่นสุทธิ
2538	40,412	4	216	-0.52	1,848	2,414	-1.40
2542	37,593	2	154	-0.40	1,579	2,022	-1.18
2546	35,996	0	163	-0.45	1,545	2,064	-1.44

ที่มา: สำนักงานสถิติแห่งชาติ

หมายเหตุ

$$\text{อัตราการเพิ่มโดยธรรมชาติ} = \frac{\text{จำนวนคนเกิด} - \text{จำนวนคนตาย}}{\text{จำนวนประชากรรวม}} \times 100$$

$$\text{อัตราการย้ายถิ่นสุทธิ} = \frac{\text{จำนวนคนย้ายเข้า} - \text{จำนวนคนย้ายออก}}{\text{จำนวนประชากรรวม}} \times 100$$

3.5.3.4 โครงสร้างประชากร

จากตารางที่ 3-8 แสดงให้การเปรียบเทียบโครงสร้างประชากรของเขตสัมพันธวงศ์ ในปี พ.ศ.2538 และ ปี พ.ศ.2546 พบว่า ในประชากรช่วงอายุ 0-4 ปี ซึ่งเป็นฐานของปิระมิดนั้น แคลง (แผนภูมิที่ 3-5 และ 3-6) แสดงให้เห็นว่า เขตสัมพันธวงศ์มีประชากรในวัยเด็กลดลง ซึ่งทำให้ประชากรในวัยแรงงานลดลงด้วย นอกจากนี้ เมื่อเปรียบเทียบจำนวนประชากรในช่วงอายุ 70 ปีขึ้นไป ก็มีเพิ่มมากขึ้นอย่างเห็นได้ชัด เนื่องจากมีอัตราการเกิดที่เป็นศูนย์ ประกอบกับเทคโนโลยีทางการแพทย์ที่เจริญก้าวหน้า ประกอบกับคนที่อาศัยอยู่ในเขตสัมพันธวงศ์มีฐานะดี สามารถดูแลสุขภาพของตนเองและครอบครัวได้ดี ทำให้ประชากรสูงอายุในเขตนี้มีอายุยืนยาวมากยิ่งขึ้น

ตารางที่ 3-8 แสดงจำนวนประชากรในกรุงเทพมหานครเปรียบเทียบกับเขตสัมพันธวงศ์ พ.ศ. 2546

จำแนกตามกลุ่มอายุ

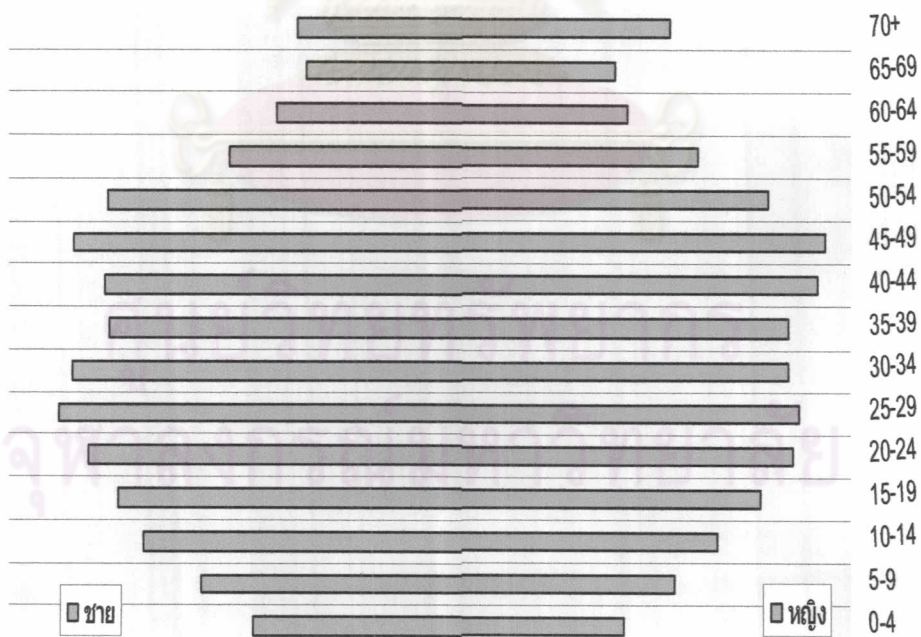
ช่วงอายุ (ปี)	พ.ศ. 2538				พ.ศ. 2546			
	ชาย	ร้อยละ	หญิง	ร้อยละ	ชาย	ร้อยละ	หญิง	ร้อยละ
0-4	1,216	7.21	1,127	6.61	702	4.69	656	4.15
5-9	1,198	7.11	1,106	6.49	873	5.83	842	5.33
10-14	1,493	8.86	1,377	8.08	1,059	7.07	1,001	6.34
15-19	1,678	9.95	1,505	8.83	1,144	7.64	1,165	7.37
20-24	1,562	9.27	1,571	9.22	1,239	8.28	1,284	8.13
25-29	1,513	8.98	1,508	8.83	1,334	8.91	1,308	8.28
30-34	1,538	9.13	1,626	9.54	1,293	8.64	1,265	8.01
35-39	1,582	9.39	1,627	9.55	1,174	7.84	1,264	8.00
40-44	1,404	8.33	1,485	8.71	1,187	7.93	1,376	8.71
45-49	1,054	6.26	1,189	6.98	1,289	8.61	1,402	8.87
50-54	816	4.84	852	5.00	1,178	7.87	1192	7.54
55-59	761	4.52	776	4.55	781	5.22	928	5.87
60-64	463	2.75	609	3.57	628	4.19	670	4.24
65-69	271	1.61	380	2.23	532	3.55	619	3.92
70 ปีขึ้นไป	201	1.79	310	1.81	558	3.73	829	5.25
รวม	16,850	100.00	17,046	100.00	14,971	100.00	15,801	100.00

ที่มา: กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนภูมิที่ 3-5 แสดงโครงสร้างประชากร เขตสัมพันธวงศ์ พ.ศ. 2538

แผนภูมิที่ 3-6 แสดงโครงสร้างประชากร เขตสัมพันธวงศ์ พ.ศ. 2546

จากตารางที่ 3-9 เมื่อนำสัดส่วนประชากรในวัยพึ่งพิงและวัยทำงานของเขตสัมพันธวงศ์ ในปี พ.ศ.2538 และ พ.ศ.2546 พบว่า เขตสัมพันธวงศ์มีสัดส่วนประชากรในวัยพึ่งพา (อายุ 0-14 ปี และ 65 ปีขึ้นไป) ลดลง แต่สัดส่วนประชากรในวัยทำงาน (อายุ 15-64 ปี) เพิ่มขึ้น ทำให้อัตราส่วนภาระเลี้ยงดูลดลงด้วย คาดว่าในอนาคตสัดส่วนของประชากรในวัยทำงานก็จะมีเพิ่มขึ้น เนื่องจากการดำเนินกิจกรรมภายในพื้นที่ ต้องอาศัยประชากรในวัยแรงงานเพิ่มมากขึ้น ส่วนประชากรในวัยพึ่งพาก็จะไม่มีคามจำเป็นสำหรับเขตนี้ ส่วนใหญ่จึงพักอาศัยอยู่บริเวณอื่นที่มีสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมมากกว่า

ตารางที่ 3-9 แสดงเปรียบเทียบสัดส่วนประชากรวัยพึ่งพา และวัยทำงาน ปีพ.ศ.2538 และปีพ.ศ. 2546

อายุ	สัดส่วนประชากร (ร้อยละ)			
	ปีพ.ศ.2538	ร้อยละ	ปีพ.ศ.2546	ร้อยละ
วัยพึ่งพา				
วัยพึ่งพา 0-14 ปี	7,517		5,133	
วัยชรา 65 ปีขึ้นไป	1,262		2,538	
รวม	8,779	25.90	7,671	24.93
วัยทำงาน				
วัยทำงาน 15-64 ปี	25,117	74.10	23,101	75.07
รวม	33,896	100.00	30,772	100.00

ที่มา : สถิติกรุงเทพมหานคร ปี พ.ศ. 2538 และ พ.ศ. 2546

3.5.4 วัฒนธรรมของท้องถิ่นและการรวมกลุ่มของชุมชน

วัฒนธรรมของชาวจีนในนั้นมีผลต่อวิถีชีวิตของประชากรในเขตสัมพันธวงศ์เป็นอย่างยิ่ง กล่าวคือ ลักษณะนิสัยของชาวจีนที่ยึดมั่น แข็ง อดทน และมีนิสัยชอบทำการค้าขาย ประกอบกับพื้นที่ที่เป็นท่าเรือในสมัยก่อน ส่งผลให้คนในท้องถิ่นสามารถสร้างฐานะที่มั่นคงจากการประกอบอาชีพ กิจกรรมการค้าต่างๆ จึงมีการสืบทอดกิจการจากรุ่นพ่อสู่รุ่นลูก ไม่ค่อยย้ายไปหาแหล่งงานยังพื้นที่อื่นมากนัก และจะกลับเข้ามาทำงานในย่านนี้ในช่วงกลางวันเพราะกิจการการค้าในพื้นที่มีความเจริญรุ่งเรืองดีอยู่แล้ว ซึ่งการย้ายออกของคนในพื้นที่ส่วนใหญ่คือ การย้ายไปหาที่พักอาศัยที่เหมาะสม ไม่คับแคบแออัดเหมือนในปัจจุบัน

จากการศึกษาความเป็นมาในอดีตของเขตสัมพันธวงศ์นั้น ประชากรส่วนใหญ่ที่อาศัยอยู่ในเขตนี้จะเป็นคนไทยเชื้อสายจีนที่อาศัยอยู่มาตั้งแต่สมัยต้นรัตนโกสินทร์ จนกลายมาเป็น

ย่านชุมชนชาวจีนที่สำคัญแห่งหนึ่งของกรุงเทพมหานคร การที่ชาวจีนได้เข้ามาอยู่รวมกลุ่มกันนั้น ทำให้วัฒนธรรมจีนได้เข้ามาแพร่หลายในย่านนี้ในหลายรูปแบบ ทั้งการดำเนินชีวิตประจำวันไปจนถึงสถาปัตยกรรมที่พักอาศัย ศาลเจ้า และอาคารสถานที่ต่างๆ ซึ่งมีเอกลักษณ์เฉพาะอันทรงคุณค่า ในปัจจุบันก็ยังคงเหลือร่องรอยให้เห็นอยู่ นอกจากนี้ ชุมชนชาวจีนที่อาศัยอยู่รวมกันนั้นก็มีการจัดตั้งสมาคมต่างๆ เช่น สมาคมผู้ค้าทองคำ สมาคมผู้ค้าผ้า เป็นการรวมกลุ่มกันของชาวจีนที่ประกอบธุรกิจที่คล้ายคลึงกัน การรวมกลุ่มของประชากรในเขตสัมพันธวงศ์นั้นจะมีหลายลักษณะ ได้แก่ องค์กรชุมชน กลุ่มอาชีพทางการค้า กลุ่มวัฒนธรรมและศาสนา และกลุ่มบำเพ็ญประโยชน์ กลุ่มชุมชนในปัจจุบันที่ได้จดทะเบียนกับสำนักพัฒนาชุมชน กรุงเทพมหานคร มีทั้งสิ้น 21 ชุมชน เรียกชุมชนเหล่านี้ว่า ชุมชนเมือง มีทั้งเช่าและเป็นเจ้าของเอง ส่วนใหญ่มีฐานะดี และให้ความร่วมมือกับรัฐบาลในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ในพื้นที่เป็นอย่างดี

จากตารางที่ 3-10 แสดงรายละเอียดของชุมชนในเขตสัมพันธวงศ์ พบว่า แขวงที่มีชุมชนมากที่สุดคือ แขวงจักรวรรดิ เนื่องจากเป็นแขวงที่มีพื้นที่มากที่สุด อีกทั้งยังมีกิจกรรมการค้าที่หนาแน่น ผู้คนอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก ทำให้เกิดการกระจุกตัวของประชากรในชุมชนเพื่อเป็นแรงงานให้กับกิจกรรมการค้าต่างๆ รองลงมาคือแขวงตลาดน้อย และแขวงสัมพันธวงศ์ตามลำดับ ความสัมพันธ์ของคนที่อยู่ภายในชุมชนนั้นบางชุมชนก็จะรวมกลุ่มกันค่อนข้างแน่นแฟ้น เนื่องจากอาศัยอยู่ในพื้นที่มานาน รู้จักกันเป็นอย่างดี แต่ในบางชุมชนก็จะเป็นลักษณะต่างคนต่างอยู่ตามแบบชีวิตของคนเมือง เนื่องจากมีการแข่งขันในการทำธุรกิจมากขึ้น ทำในคนในชุมชนมีความสัมพันธ์ห่างเหินกันไป แต่โดยส่วนรวมแล้ว คนในชุมชนต่างๆ ก็ให้ความร่วมมือในการทำกิจกรรมต่างๆ ที่เขตจัดขึ้น เช่น กิจกรรมเนื่องในเทศกาลกินเจ กิจกรรมเทศกาลอาหาร ซึ่งจัดอยู่เป็นประจำทุกปี บริเวณถนนเยาวราช เป็นต้น

การรวมกลุ่มของชุมชนประเภทการรวมกลุ่มอาชีพ ซึ่งจะรวมกลุ่มกันตามกิจกรรมทางเศรษฐกิจ เช่น สมาคมค้าผ้า ซึ่งเป็นการรวมกลุ่มกันของพ่อค้าชาวสำเพ็ง ซึ่งประกอบด้วยพ่อค้าชาวไทย จีน อินเดีย ญี่ปุ่น กลุ่มพ่อค้าทองคำ ซึ่งเป็นกลุ่มค้าทองคำที่มีความสำคัญในตลาดการค้าทองของประเทศ และสมาคมเครื่องเขียนและเครื่องใช้สำนักงานไทย เป็นต้น บทบาทของสมาคมต่างๆ นั้นจะเป็นเหมือนศูนย์กลางที่ติดตาม แลกเปลี่ยนข่าวสารข้อมูลจากทั้งภายในประเทศและต่างประเทศให้สมาชิกในกลุ่มและคนอื่นๆ ได้รับทราบ อีกทั้งยังร่วมมือกันประสานงานเพื่อช่วยกันแก้ไขปัญหาและอุปสรรคต่างๆ ของสมาชิก

การรวมกลุ่มทางวัฒนธรรมและศาสนา ที่เห็นได้อย่างชัดเจน ได้แก่ การรวมกลุ่มของสมาคมตระกูลต่างๆ การรวมกลุ่มศาลเจ้า มัสยิด และโบสถ์คริสต์ นอกจากนี้ก็ยังมี การรวมกลุ่มของสมาคมผู้บำเพ็ญประโยชน์ ต่างๆ ซึ่งสมาคมเหล่านี้จัดตั้งขึ้นเพื่อคอยช่วยเหลือแก่บุคคลทั่วไป นับว่าเป็นกิจกรรมที่มีประโยชน์ต่อสังคมเป็นอย่างยิ่ง

ตารางที่ 3-10 แสดงรายละเอียดของชุมชนในเขตสัมพันธวงศ์

ลำดับ	ชื่อชุมชน	แขวงที่ตั้ง	กรรมสิทธิ์ที่ดิน	เจ้าของที่ดิน	พื้นที่ (ไร่)	จำนวนประชากร (คน)		
						ชาย	หญิง	รวม
1	โปลิศสภา	ตลาดน้อย	เอกชน/เช่า	เอกชน	4.75	330	280	610
2	ผู้ค้าอะไหล่เก่า	ตลาดน้อย	เอกชน/เช่า	เอกชน, ทรัพย์สินฯ	1.38	165	132	297
3	ตลาดน้อย	ตลาดน้อย	เอกชน/เช่า	เอกชน, ทรัพย์สินฯ	2.83	216	204	420
4	วานิชสัมพันธ	ตลาดน้อย	เอกชน/เช่า	เอกชน, ทรัพย์สินฯ	1	206	187	393
5	ชอยสุกร	ตลาดน้อย	เอกชน/เช่า	เอกชน	3.15	149	177	326
6	จงสวัสดิ์	ตลาดน้อย	เอกชน/เช่า	เอกชน, ทรัพย์สินฯ	0.75	61	82	143
7	ไชฎีก	ตลาดน้อย	เอกชน/เช่า	เอกชน	1	325	290	615
8	พาดสาย	สัมพันธวงศ์	เอกชน/เช่า	เอกชน, ทรัพย์สินฯ	1.15	220	230	450
9	กรมภูเรศวร์	สัมพันธวงศ์	เช่า	ทรัพย์สินฯ	1.15	295	369	664
10	ตรอกโพธิ์	สัมพันธวงศ์	เช่า	ทรัพย์สินฯ	1.8	129	143	272
11	พิพากษา	สัมพันธวงศ์	เอกชน/เช่า	เอกชน, ทรัพย์สินฯ	1.75	224	226	450
12	กุศลสามัคคี	สัมพันธวงศ์	เอกชน/เช่า	เอกชน	1.75	185	275	460
13	มิตรชัยภูมิ	จักรวรรดิ	เอกชน/เช่า	เอกชน, ทรัพย์สินฯ	1.33	71	78	149
14	ภิรมย์	จักรวรรดิ	เอกชน/เช่า	เอกชน	5.1	201	241	442
15	สะพานหัน	จักรวรรดิ	เอกชน/เช่า	เอกชน	1.98	142	168	310
16	มิตรตลาดเก่า	จักรวรรดิ	เอกชน/เช่า	เอกชน, ทรัพย์สินฯ	1.1	93	103	196
17	ทำน้ำจักรวรรดิ	จักรวรรดิ	เอกชน/เช่า	เอกชน	2.65	213	178	391
18	อิสราณภาพ	จักรวรรดิ	เช่า	เอกชน	1.6	144	139	283
19	สีบสุข	จักรวรรดิ	เช่า	ทรัพย์สินฯ	0.75	41	59	100
20	ริมคลองโองอ่าง	จักรวรรดิ	เอกชน/เช่า	เอกชน	3.2	220	207	427
21	เลื่อนฤทธิ์	จักรวรรดิ	เช่า	ทรัพย์สินฯ	5	212	213	425

ที่มา : ฝ่ายพัฒนาชุมชน สำนักงานเขตสัมพันธวงศ์

3.6 สรุปสภาพทั่วไปของเขตสัมพันธวงศ์

จากการสำรวจและศึกษาข้อมูลพื้นฐานของเขตสัมพันธวงศ์ทั้งทางด้านกายภาพ เศรษฐกิจ และสังคม จะเห็นได้ว่า เขตสัมพันธวงศ์เป็นพื้นที่ที่มีกิจกรรมการค้าอย่างหนาแน่น โดยมีการใช้พื้นที่เพื่อกิจกรรมการค้าถึง ร้อยละ 38.28 การเก็บภาษีเงินได้ของเขตสัมพันธวงศ์ที่มีรายได้จากภาษีป้ายมากถึง 8,883,994.60 บาท และปัจจัยอันดับสุดท้ายคือ ประชากรที่อยู่ในพื้นที่ ซึ่งเป็นคนไทยเชื้อสายจีน ที่มีการประกอบอาชีพทางการค้ามาตั้งแต่สมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ สาเหตุหลักๆ ดังกล่าวเป็นส่วนประกอบที่ทำให้ การค้าและการพาณิชย์กรรมในเขตสัมพันธวงศ์มีความเป็นย่านธุรกิจการค้าที่มีการเปลี่ยนแปลงกิจกรรมการค้าไปตามยุคสมัย และยังคงดำเนินอยู่จนถึงปัจจุบัน

เขตสัมพันธวงศ์นั้นจึงเป็นพื้นที่การค้าที่มีกิจกรรมอันมีความเป็นเอกลักษณ์แตกต่างจากพื้นที่อื่น ดังนี้

1. ย่านการค้าเก่าแก่

จากการรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับเขตสัมพันธวงศ์ ตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ 1 จะเห็นได้ว่าชุมชนชาวจีนที่ย้ายมาจากบริเวณท่าเตียน ซึ่งเป็นชุมชนริมแม่น้ำเจ้าพระยาในสมัยนั้น มาตั้งถิ่นฐานในบริเวณระหว่างคลองวัดสามปลื้ม (วัดจักรวรรดิราชาวาส) ถึงคลองวัดสามเพ็ง (วัดปทุมคงคา) ถือเป็นจุดเริ่มต้นชุมชนการค้า เป็นการขยายตัวทางเศรษฐกิจของบ้านเมืองในสมัยนั้นเลยทีเดียว

การดำเนินกิจการการค้าในสมัยนั้นก็มีความเจริญก้าวหน้าไปตามลำดับ มาจนถึงสมัยรัชกาลที่ 4 -6 เขตสัมพันธวงศ์เป็นย่านการค้าที่มีลักษณะเป็น CBD (Central Business District) เหมือนในซีกโลกตะวันตกอื่นๆ กล่าวคือ เป็นย่านธุรกิจสมัยแรกเริ่ม ซึ่งประกอบไปด้วย ศูนย์การค้า ห้างสรรพสินค้า ธนาคาร สถาบันการเงินต่างๆ ที่ดำเนินกิจการอยู่ในบริเวณสองฟากถนนสายหลัก ได้แก่ ถนนเจริญกรุง และถนนเยาวราช จนมาถึงในยุคปัจจุบัน เขตสัมพันธวงศ์ก็ยังคงมีกิจกรรมการค้าที่หนาแน่นตลอดทั้งพื้นที่ จากการที่มีรากฐานการดำเนินกิจการการค้าที่ต่อเนื่องตลอดมานี้เอง ทำให้เขตสัมพันธวงศ์จึงกลายเป็นย่านการค้าที่เก่าแก่มีประวัติศาสตร์ยาวนานควบคู่ไปกับการเจริญเติบโตของกรุงเทพมหานคร

2. ย่านการค้าที่มีลักษณะเฉพาะ

กิจกรรมการค้าที่มีอยู่ในเขตสัมพันธวงศ์เป็นการดำเนินกิจกรรมที่สืบทอดต่อกันมาตั้งแต่อดีต ลักษณะการค้าส่วนใหญ่มักจะเป็นกิจการในครอบครัว ย่านการในเขตสัมพันธวงศ์จะเป็นย่านที่มีการค้าขายและให้บริการสินค้าประเภทต่างๆ แบ่งแยกออกอย่างชัดเจน โดยสามารถจำแนกย่านการค้าต่างๆ ในเขตสัมพันธวงศ์ได้ดังนี้

1. **ย่านสำเพ็ง หัวเม็ด** ย่านนี้เป็นย่านเก่าแก่ที่มีมาตั้งแต่อดีต เป็นย่านการค้าที่มีกิจกรรมการค้าเช่น ค้าผ้า ของใช้และอุปกรณ์ตกแต่งเกี่ยวกับผ้า เป็นพื้นที่ต่อเนื่องมาจากสะพานหัน จากประวัติศาสตร์พื้นที่บริเวณนี้แต่เดิมก็มีกิจกรรมการค้า ประเภทของใช้จากเมืองจีน ผลไม้ สมุนไพรต่างๆ รวมไปถึงสินค้าประเภทผ้าต่างๆ ซึ่งเป็นของพ่อค้าชาวอินเดีย ในปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงกิจกรรมประเภทค้าผ้า และอุปกรณ์ต่างๆ ที่มีอย่างหนาแน่น เป็นกิจกรรมประเภทของขวัญและของที่ระลึก ซึ่งเป็นสินค้าที่ได้รับความนิยมในหมู่วัยรุ่น ทำให้ในช่วงเวลาที่เป็นเทศกาลต่างๆ บริเวณสำเพ็งจะมีความแออัดยัดเยียดมาก เนื่องจากมีทั้งพ่อค้า แม่ค้า และบุคคลทั่วไปเข้ามาจับจ่ายซื้อสินค้าในบริเวณนี้อย่างหนาแน่น การค้าในย่านนี้จะเน้นการค้าขายแบบขายส่งสินค้าเป็นจำนวนมากในราคาที่ถูกกว่าซื้อสินค้าประเภทเดียวกันจากย่านอื่น ทำให้มีผู้นิยมมาซื้อสินค้าต่างๆ เป็นจำนวนมาก นอกจากนี้การที่มีการเปลี่ยนแปลงสินค้าให้เข้ากับความต้องการของตลาดอยู่ตลอดเวลา ทำให้กิจกรรมการค้าในย่านสำเพ็งมีความคึกคักไม่ว่าจะเป็นในวันธรรมดาหรือวันเสาร์อาทิตย์ ลักษณะเฉพาะของกิจกรรมการค้าในย่านนี้คือ การขายสินค้าส่งราคาถูก เป็นสินค้าที่ตลาดต้องการ ทั้งของประดับตกแต่งสตรี เครื่องเขียน กิฟท์ชอป ของขวัญ ตุ๊กตาต่างๆ รวมไปถึงของตกแต่งในเทศกาลปีใหม่ คริสต์มาส ตรุษจีน เป็นต้น

2. **ย่านตั้งโต๊ะกัง-วัดเกาะ** ย่านนี้เป็นย่านที่ต่อเนื่องมาจากย่านสำเพ็ง-หัวเม็ด แต่เดิมมีการค้าขายสินค้าประเภทของใช้ และสินค้าเบ็ดเตล็ด ในปัจจุบันมีสินค้าประเภทรองเท้า กระเป๋า เครื่องหนังขายอยู่อย่างหนาแน่นในบริเวณถนนวานิช 1 ตัดกับบริเวณถนนยาวพานิช เนื่องจากมีลูกค้าที่เป็นชาวต่างชาตินิยมที่จะมาซื้อสินค้าประเภทนี้เพิ่มมากขึ้น ทำให้กิจกรรมการค้าประเภทกระเป๋า รองเท้า เครื่องหนังได้ขยายตัวอย่างรวดเร็ว นอกจากนี้ บริเวณถนนวานิช 1 ที่ตัดกับถนนทรงสวัสดิ์ กิจกรรมการค้ายังเป็นรูปแบบเดิมคือ มีการค้าอัญมณี ประเภทหินสีต่างๆ ซึ่งเป็นกิจการที่มีมานานของพ่อค้าชาวอินเดียและพ่อค้าชาวจีน และกิจกรรมการค้าเชือก อวนและอุปกรณ์เกี่ยวกับการตกปลาก็มีให้เห็นอยู่เนื่องจากเป็นบริเวณที่ใกล้กับท่าหน้า กิจกรรมดังกล่าวเป็นกิจการเก่าแก่ที่มีการดำเนินกิจการมาประมาณ 20-30 ปีขึ้นไป

3. **ย่านเยาวราช** เยาวราชเป็นย่านที่มีชื่อเสียงของเขตสัมพันธวงศ์ เป็นสัญลักษณ์ที่ทำให้ใครนึกถึงได้เป็นอันดับแรกๆ เมื่อกล่าวถึงเขตสัมพันธวงศ์ เนื่องจากเป็นแหล่งที่มีกิจกรรมการค้าประเภทร้านขายทองคำ และทองรูปพรรณมากมายหลายร้านอยู่ตลอดทั้งบริเวณสองฟากถนนเยาวราช แต่เดิมในบริเวณนี้เป็นแหล่งค้าขายสินค้าที่มาจากประเทศจีน จำพวกสมุนไพร และของสดของแห้ง ลักษณะเดียวกับกับในย่านสำเพ็ง เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่อยู่ใกล้เคียงกัน กิจการการค้าทองคำมีการดำเนินกิจการในสมัยรัชกาลที่ 5 โดยแรกเริ่มนั้นร้านทองจะเปิดดำเนินการในซอยวานิช 1 หรือบริเวณสำเพ็ง และได้มีการเปิดกิจการค้าทองร้านอื่นๆ ตามมาในบริเวณถนนเยาวราช

มากมายหลายร้าน ร้านค้าทองที่เกิดขึ้นบริเวณนี้นั้นกลายเป็นแหล่งธุรกิจการค้าทองที่ใหญ่ที่สุดในประเทศ กลายเป็นถนนสายทองคำที่มีคนรู้จักมากมาย

ลักษณะเด่นอีกอย่างหนึ่งของย่านเยาวราชได้แก่ ย่านที่มีแหล่งรวมอาหารอร่อย เนื่องจากชุมชนส่วนใหญ่ในบริเวณนี้เป็นชุมชนชาวจีน สินค้า ของใช้ต่างๆ จึงเป็นของชาวจีนรวมไปถึงอาหารต่างๆ ก็จะเป็นอาหารจีนเป็นส่วนใหญ่ ในสมัยก่อนร้านอาหารจีนที่มีชื่อเสียงจะเปิดเป็นภัตตาคารต่างๆ อยู่ในบริเวณเยาวราช แต่ในปัจจุบันถนนเยาวราชมีรถเข็น แผงลอยอาหารมาเปิดดำเนินการค้าขายอาหารอย่างหนาแน่น โดยเฉพาะเวลากลางคืน จะมีการตั้งร้านขายอาหารทั้งสองฝั่งถนนเยาวราช กลายเป็นแหล่งกินอาหารในเวลากลางคืนที่มีผู้คนเข้ามาอย่างหนาแน่น

4. **ย่านเวียงนาครเขมม** เป็นย่านเก่าแก่ที่มีมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 6 สินค้าที่มีขายในย่านนี้แต่เดิมจะเป็นสินค้าประเภทของเก่า เครื่องประดับและวัตถุโบราณ รวมทั้งเฟอร์นิเจอร์ราคาแพง และหนังสืออ่านเล่น ปัจจุบันมีการจำหน่ายสินค้าประเภทเครื่องจักร อุปกรณ์ประกอบอาหาร เครื่องบดอาหาร ต่างๆ รวมไปถึงเครื่องใช้ไฟฟ้า เครื่องดนตรี สินค้าประเภทวัตถุโบราณก็ยังคงมีอยู่แต่ไม่มากนัก เช่นเดียวกับร้านหนังสือเก่าแก่ที่มีเหลืออยู่แต่ไม่คึกคักเท่าในสมัยก่อน

5. **ย่านทรงวาดและริมน้ำเจ้าพระยา** ย่านเก่าแก่อีกแห่งหนึ่งในเขตสัมพันธวงศ์ เป็นย่านการค้าขายพืชผลทางการเกษตรที่สำคัญมาตั้งแต่อดีต เนื่องจากทำเลที่ตั้งที่อยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยา แต่เดิมมีทำนน้ำเพื่อขนถ่ายสินค้าหลายท่า สินค้าประเภทข้าว เมล็ดพืชต่างๆ แป้ง ฯลฯ ต่างก็จะมีทำนน้ำเพื่อขนถ่ายสินค้าเป็นของตนเอง ทำให้ในบริเวณนี้มีโกดังเพื่อเก็บสินค้าอยู่ด้วย ปัจจุบันถึงแม้ว่าการขนส่งทางน้ำจะลดบทบาทลง แต่กิจการค้าสินค้าพืชผลทางการเกษตรในบริเวณถนนทรงวาดก็ยังคงดำเนินอยู่ ส่วนใหญ่จะเป็นกิจการการค้าส่ง มีรถบรรทุกเพื่อขนถ่ายสินค้าอยู่อย่างสม่ำเสมอ ลักษณะเฉพาะของพื้นที่บริเวณนี้ การดำเนินกิจการการค้าประเภทนี้มาเป็นเวลายาวนานไม่มีการเปลี่ยนแปลง

6. **ย่านพาดสาย** ย่านนี้เป็นย่านเก่าที่ถือกำเนิดขึ้นมาหลังจากเมื่อเปรียบเทียบกับย่านอื่นๆ ที่อยู่ในพื้นที่เขตสัมพันธวงศ์ เนื่องจากถนนพาดสายนั้นได้ถูกตัดขึ้น เนื่องจากเกิดเพลิงไหม้ขึ้น ทำให้มีการตัดถนนเพื่อลดความแออัดของพื้นที่ กิจกรรมการค้าในบริเวณนี้แต่เดิมเป็นแหล่งของโรงพิมพ์มากมายหลายโรงที่เปิดดำเนินการอยู่ ในปัจจุบันก็ยังคงมีกิจการค้าประเภทนี้อยู่บ้าง รวมไปถึงมีร้านค้า ร้านกาแฟ ที่มีชื่อเสียงเก่าแก่อยู่

7. **ย่านเชียงกงและการค้าอะไหล่ใหม่** ลักษณะเฉพาะของกิจกรรมการค้าในบริเวณย่านเชียงกงที่เป็นที่รู้จักกันดีคือ การค้าอะไหล่เก่า เป็นกิจการที่มีมาตั้งแต่ในอดีต ซึ่งพื้นที่บริเวณย่านเชียงกงนี้ก็อยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยา ในสมัยก่อนมีการทำอู่ต่อเรือ และกิจการตีเหล็ก ทำให้กิจการประเภทค้าเหล็กได้ถือกำเนิดขึ้น และในปัจจุบันก็ยังคงดำเนินกิจการอยู่ ถึงแม้ว่าการต่อเรือจะหลงเหลือให้เห็นน้อยมากแล้ว แต่การขายเหล็กเก่ายังมีอยู่หลายร้าน ซึ่งเป็นการดำเนินกิจการ

ในครอบครัว ส่วนการซื้อขายอะไหล่ใหม่ เหล็ก เครื่องจักร เครื่องยนต์ต่างๆ ก็เป็นการดำเนินกิจการที่ต่อเนื่องกัน ทำให้ย่านนี้มีกิจกรรมประเภทนี้อยู่อย่างหนาแน่นในพื้นที่

3. ย่านการค้าที่เข้มแข็ง

การรวมกลุ่มของกิจกรรมการค้าแต่ละประเภทที่มีลักษณะเฉพาะในย่านต่างๆ ในเขตสัมพันธวงศ์นั้น ทำให้เกิดมีกิจกรรมการค้าที่รวมกลุ่มสินค้าประเภทเดียวกันอย่างหนาแน่น ปัจจุบันนี้เองทำให้ย่านต่างๆ เกิดศักยภาพที่ทำให้กิจกรรมการค้านั้นมีความเข้มแข็ง โดยกิจกรรมการค้าในเขตสัมพันธวงศ์จะมีรูปแบบของกิจกรรมการค้าซึ่งเป็นลักษณะย่านการค้าพิเศษ (Specialized area) ย่านการค้าชนิดนี้ จะมีร้านขายสินค้าและให้บริการประเภทเดียวกันเกาะกลุ่มกันอยู่ โดยที่แต่ละร้านแม้เป็นอิสระต่อกันก็จริง แต่ในการประกอบกิจการต้องมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกัน หรือต้องมีการติดต่อกันตัวต่อตัว การเกาะกลุ่มอาจอยู่ในลักษณะเป็นกระจุก หรือเกาะเป็นแนวยาวไปตามถนน จากลักษณะดังกล่าวทำให้ย่านการค้าที่อยู่ในเขตสัมพันธวงศ์ดำเนินกิจการได้มาจนถึงปัจจุบัน

จะกล่าวได้ว่า ปัจจุบันทางด้านทำเลที่ตั้งของเขตสัมพันธวงศ์ซึ่งอยู่ใจกลางกรุงเทพมหานคร การคมนาคมขนส่งที่สะดวกในการเข้าในการเข้าถึงทำให้พื้นที่นี้ เป็นพื้นที่พาณิชย์กรรมที่สำคัญ แนวทางในการใช้ที่ดินเพื่อการพาณิชย์กรรมในพื้นที่ให้เกิดประโยชน์ และเป็นการพัฒนาพื้นที่เมืองไปในทิศทางที่เหมาะสม ให้กิจกรรมการค้าขยายรวมไปถึงวิถีชีวิตของชุมชนยังคงดำเนินต่อไปนั้น จะต้องการศึกษาวิเคราะห์ถึงกิจกรรมการค้าในย่านต่างๆ ดังจะกล่าวต่อไปโดยละเอียดในบทที่ 4

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย